

HOVEDDEL I: HOVEDTREKK OG FORUTSETNINGER

1.1 Innledning og hovedtrekk

Rådmannen legger med dette frem sitt forslag til budsjett for 2016 og handlingsprogram med økonomiplan for 2016-2019.

For første gang passerer budsjettet for Ringsaker kommune 3 milliarder kroner. Det er store beløp som fordeles på drifts- og investeringstiltak. Budsjettet er stramt, men det er ingen store kutt. Takket være mange år med god økonomisk styring og årlige effektiviseringstiltak er det muligheter for å kombinere tiltak for ytterligere vekst og utvikling med en styrking av velferdstjenestene. Det er et godt helhetlig økonomisk opplegg innenfor en forsvarlig ramme.

Budsjettet inneholder en gjennomgående styrking av velferdstjenestene. Grunnfinansieringen styrkes ved å fjerne tidligere underskudd innenfor virksomhetsområdene pleie og omsorg, sosiale tjenester og barnevern. Den faste bemanningen i pleie og omsorg økes, og det er noe generell styrking av budsjettene. Budsjettrammene til barnevernet og sosiale tjenester er igjen styrket for å kunne ha en bedre balanse mellom aktivitet og økonomiske rammer. Det er foreslått å etablere en Frisklivssentral for å bedre møte de av kommunens innbyggere som har økt risiko for, eller som har utviklet sykdom og trenger oppfølging av helsepersonell til å endre levevaner og mestre sykdom.

Satsingen på økt læringsutbytte i skolen videreføres. Her er et hovedgrep prioriteringen av timetallsutvidelser på barnetrinnet, både helårseffekten av den lokale utvidelsen i matematikk og engelsk som ble vedtatt i 2015 og en ekstra time i naturfag fra 2016 i tråd med prioriteringer i statsbudsjettet. Det prioriteres videre å styrke lederressursen ved noen skoler, og det gjennomføres en prøveordning med lærerspesialister ved noen utvalgte skoler.

Det gjennomføres store investeringer i hele kommunen, både i infrastruktur og bygg. Investeringer i utbygging og rehabilitering av skolebygg er det klart største grepet på investeringsiden i økonomiplanperioden. Det bygges ny barneskole i Moelv, Mørkved skole rehabiliteres/utbygges, Stavsberg skole bygges, og det settes opp paviljongløsning for Fagernes skole. I Moelv må bygging av ny skole sees i sammenheng med bygging av svømmebasseng, ombygging/rehabilitering av Moelvhallen og tilrettelegging av infrastruktur, slik at de samlede investeringer her overstiger 400 millioner kroner.

De enorme investeringer en har på utbygging og rehabilitering av skolebygg kan ikke fortsette i samme takt framover. Etter at en har bygget Stavsberg skole, må det komme en investeringspause, før en prioriterer videre utbygging innenfor et investeringsbudsjett som da etableres på et lavere nivå enn dagens.

Strategien for vekst og utvikling står fast, og det er stø kurs. Ringsaker kommune må fortsatt posisjonere seg for vekst. Dette gjøres blant annet gjennom tilrettelegging av tomter, byutvikling, infrastruktur, næringsutvikling, satsing på oppvekst, kultur, arrangementer, attraktivitet og markedsføring. En slik posisjonering er helt avgjørende for å være klar når firefelts E6 og tospors jernbane blir bygget ut. For Ringsaker kommune er det mulighetenes tid, og det er tid for handling.

Flyktningesituasjonen i Europa og tilstrømmningen av asylsøkere til Norge vil gi utfordringer framover. Det er allerede etablert akuttmottak for asylsøkere og omsorgssentre for enslige mindreårige asylsøkere i kommunen, og i løpet av 2016 kan flere asylmottak bli etablert i Ringsaker. Kommunen bidrar i den sammenheng med nødvendige helsetjenester og grunnskoleundervisning for de enslige mindreårige som er på omsorgssenter. En kan forvente flere anmodninger om å bosette flyktninger.

Det er i budsjett 2016 så langt tatt høyde for bosetting av 45 flyktninger, både i form av økt bemanning og økte utgifter til introduksjonsstønad. Dette tallet vil øke etter behandlingen av siste anmodningsvedtak, og det vil være nødvendig med løpende justering av budsjett og bemanning. Det er også tatt høyde for å fremskaffe flere boliger.

Budsjett og økonomiplan er tilpasset regjeringens økonomiske opplegg for kommunesektoren i 2016. Budsjettforslaget er saldert gjennom en rekke tiltak. Flere av disse er ledd i løpende arbeid for omstilling og effektivisering. Det er foretatt enkeltkutt og tilpasninger innen alle virksomhetsområder, og det er lagt opp til inndekning ved å øke inntektene innen ulike ordninger. Det er ingen økninger i vann- og avløpsgebyrene, og eiendomsskatten er kun justert i forhold til kostnadsveksten. Ringsaker har tradisjonelt hatt god styring med økonomien. Med et stramt budsjettopplegg vil løpende budsjettoppfølging, god oversikt og budsjett disiplin være sentralt fremover.

Rådmannen vil understreke viktigheten av å øke inntektene i årene fremover. En positiv befolkningsutvikling har avgjørende innvirkning på inntektsgrunnlaget. Næringsutviklingen som nå nedlegges vil gi grunnlag for fremtidig vekst og nye inntekter. Det er nødvendig at en over tid står fast ved og bygger videre på strategien om vekst og utvikling i et målrettet og systematisk arbeid.

1.1.2 Strategi

Kommunens visjon

Kommuneplanens samfunnsdel ble vedtatt av kommunestyret 27.9.2006, og Ringsaker kommunes visjon er der formulert til å være:

Ringsaker – vekst og utvikling!
--

Kommuneplanen angir retningen i arbeidet for å realisere visjonen ved at Ringsaker kommune skal:

- tilrettelegge for et mangfold av attraktive boområder i hele Ringsaker
- være næringslivets favorittkommune
- tilby et godt utbygget service- og tjenestetilbud
- sikre gode oppvekstmiljø
- sikre et bredt og mangfoldig kulturtilbud
- bygge opp kunnskap, kompetanse og utdanningstilbud
- sikre bærekraftig utnyttning av ressursene
- synliggjøre og utnytte det mangfold av muligheter som finnes i kommunen
- spille på lag med innbyggerne, private og offentlige aktører

Strategi og profil

Kommunens mer konkretiserte strategi er utledet med grunnlag i kommuneplanens føringer og utviklet gjennom de årlige budsjettprosessene. Strategien i arbeidet for videre vekst og utvikling i Ringsaker er stikkordsmessig beskrevet ved følgende oppsett:

”Den attraktive kommunen!”

- Brumunddal og Moelv som attraktive steder – byutvikling.
- Attraktivt og mangfoldig tilbud av tomter og boliger i hele kommunen.
- Utnytte mulighetene Mjøsa, fjellområdene og bygdene gir.
- Satse på kultur – gode opplevelser, livskvalitet og oppmerksomhet.
- Markedsføring av botilbudet, reiselivstilbudet og næringslivet

”Den næringsvennlige kommunen!”

- Handlekraft og initiativ i samarbeid med næringslivet.
- Utnytte mulighetene i infrastruktur og beliggenhet.
- Tilrettelegging av næringsarealer.
- Satse på kompetanse, innovasjon og samarbeid.

”Oppvekstkommunen!”

- Barnehageplass til alle.
- Økt læringsutbytte i skolen, basisfagene i sentrum.
- Utbygging og rehabilitering av skolebygg.
- Attraktive ungdomstilbud.

”Kommunen med det gode tjenestetilbudet!”

- Trygghet for de grunnleggende velferdstjenestene.
- Høy faglig kvalitet på tjenestene.

”Kommunen med orden i sakene!”

- Økonomien skal være i orden.
- Korrekt saksbehandling er en selvfølge.
- Kommunen som attraktiv arbeidsgiver.
- Godt vedlikeholdte og velstelte kommunale bygg og anlegg.
- Fremstå positivt og offensivt.

Det helt vesentlige for Ringsaker kommune er befolkningsvekst. Et livskraftig, attraktivt lokalsamfunn utvikler sine kvaliteter til beste for innbyggerne og ekspanderer! For å bevare kommunens andel av kommunesektorens frie inntekter må en holde tritt med befolkningsveksten i landet. Markant positiv utvikling i innbyggertallet over tid er den fremste indikasjon på hvorvidt kommunen lykkes i sin streben etter vekst og utvikling.

Kommunen har ved utgangen av 2. kvartal 2015 til sammen 33.694 innbyggere. Neste tallfestede arbeidsmål er satt til 35.000 innen 1.1.2018. Det betinger en gjennomsnittlig årlig vekst på over 300 innbyggere. Hvis en skulle oppnå en gjennomsnittlig årlig vekst på 200 innbyggere, som også må sies å være ambisiøst, så vil en nå 35.000 i 2021. Ringsaker kommune skal satse offensivt og målrette innsatsen med dette neste nivået for øye!

1.1.3 Prioriteringer

Som omtalt innledningsvis er det innenfor de anslåtte økonomiske rammer fremover, vektlagt å finne en god balanse mellom å opprettholde og videreutvikle de sentrale velferdstjenestene og tiltak for vekst og utvikling for å sikre inntektsgrunnlaget for velferdsproduksjonen.

Under følger en opplisting av noen utvalgte sentrale prioriteringer i budsjett og økonomiplan. Tiltakene er beskrevet mer utførlig under de enkelte virksomhetsområder i hoveddel IV.

Barnehage

Ringsaker skal til enhver tid ha full barnehagedekning. Alle med lovfestet rett til barnehageplass fikk tilbud barnehageåret 2015/2016 uten at kommunen iverksatte nye tiltak. Barnehagedekningen i Ringsaker samlet gjør det også mulig å gi tilbud til flere uten lovfestet rett. Det er ledige plasser i alle

områdene av kommunen, slik at søkere som ønsker plass gjennom året i stor grad kan ivaretas. Det praktiseres langt på veg fleksibelt barnehageopptak.

Erfaringstall tilsier at det framover er behov for å gjennomføre vedtatte utbygginger av barnehager i Moelv og på Brøttum. Dagens kapasitet kan ikke ivareta en økning i etterspørselen i disse områdene. Det er i økonomiplanen ført opp til sammen 17 mill. kroner til ny barnehage i Moelv i 2018 og 2019. Rådmannen følger situasjonen nøye.

Skole og svømmebasseng

Satsingen på økt læringsutbytte videreføres. Et hovedgrep har vært å utvide timetallet ut over det nasjonale. Fra høsten 2015 ble timetallet på 1.-4. trinn utvidet med en time pr. uke pr. trinn i hvert av fagene matematikk og engelsk fra høsten 2015. Fra 2016 er det innarbeidet helårsvirkning av tiltaket i budsjettet med til sammen 1,1 mill. kroner. Fra høsten 2016 skal det i tillegg legges inn en ekstra time i naturfag på mellomtrinnet i tråd med prioriteringer i statsbudsjettet.

Arbeidet med den vedtatte rehabiliterings- og utbyggingsplanen for skolene har høy prioritet, og store investeringer legges til grunn for å bygge ny barneskole i Moelv, rehabiliter/bygge ut Mørkved skole og rehabiliter/bygge ut Stavsberg skole. Brøttum skole ble, som første av de fire prioriterte skolebyggene, offisielt åpnet 4. mars 2015, og den nye skolen til 200 mill. kroner med plass til 425 elever gir et godt grunnlag for framtidig vekst på Brøttum.

Rom- og funksjonsprogram for ny barneskole i Moelv ble vedtatt ved k.sak 84/2010. Reguleringsplan ble vedtatt i k.sak 73/2012. Det ble foretatt en mindre endring av reguleringsplanen i planutvalgssak 6/2014. Forprosjekt ble vedtatt i k.sak 32/2014. Sak om uteområdet er lagt fram til politisk behandling høsten 2014. Høsten 2015 er det fremmet ny sak til politisk behandling i forbindelse med revidert forprosjekt og kostnadsoverslag. Totalbeløpet som ligger inne i prosjektet er 258,8 mill. kroner. Det er i tillegg innarbeidet 20 mill. kroner til infrastruktur og trafikksikkerhetstiltak. Kostnadsoverslaget for skolen er blant annet økt som følge av arealtilpasninger i prosjektutviklingsfasen, og økt kvadratmeterpris sammenlignet med opprinnelig forprosjekt. Med forutsatt byggestart i november 2015 er det lagt opp til at skolen ferdigstilles høsten 2017.

Moelvhallen rehabiliteres for å møte det økte bruksvolumet skolebruken vil medføre. I tillegg bygges det et ekstra garderobesett. Rom- og funksjonsprogram for svømmebasseng i Moelv ble vedtatt ved k.sak 64/2014. Bygging av svømmebasseng, Moelvhallen og Moelv barneskole gjennomføres som et felles prosjekt med felles samspillsentreprenør. Det er foreløpig lagt inn 120 mill. kroner til svømmebasseng i økonomiplanen, men dette er kun et anslag basert på gjennomsnittet av erfaringstall for bygging av tilsvarende anlegg andre steder i landet. Et nøyaktig kostnadsoverslag vil først komme fram gjennom samspillsfasen, og presenteres i forprosjektet for svømmebassenget. Dette vil ventelig komme til politisk behandling våren 2016.

Mørkved skoles rom- og funksjonsprogram og forprosjekt til byggetrinn 1 ble vedtatt i k.sak 11/2013 med et foreløpig kostnadsoverslag på om lag 134,4 mill. kroner. Kommunestyret behandlet i møte den 19.11.2014 i sak 71/2014 et revidert kostnadsoverslag på 180 mill. kroner for utbygging/ombygging av Mørkved skole, som er innarbeidet i budsjett og økonomiplan. Fremdriftsplan i prosjektet er opprettholdt, og skolen skal stå ferdig til skolestart høsten 2016.

Utbyggingen ved Stavsberg skole var planlagt som et felles prosjekt med Hamar kommune, basert på en felles kommunedelplan, jf. k.sak 89/2010. Kommunestyret godkjente i k.sak 68/2012 en avtale som sikrer utvidelse av skoletomten. Reguleringsplanen ble vedtatt av kommunestyret i møte den 23.9.2015 i k.sak 60/2015, og legger grunnlaget for utbyggingen. Hamar kommune har i brev av 18.9.2014 varslet at de ikke ønsker å delta i byggetrinn 1 ved Stavsberg skole. Hamar vil prioritere egen utbygging for økt kapasitet på elevplasser i egen kommune fra 2016. Ringsaker kommune ønsker ikke at arbeidet med Stavsberg skole skal forsinkes, og en søker å opprettholde fremdriften i utbyggingen. Kommunestyret behandlet i møte den 17.6.2015 i k.sak 44/2015 rom- og

funksjonsprogram for Stavsberg skole. Fram til og med 2015 er det bevilget i underkant av 4,8 mill. kroner. Dette gjelder i hovedsak grunnverv av skoletomt og prosjekteringsutgifter i oppstartsfasen av planarbeidet. I økonomiplanperioden er det innarbeidet 260,5 mill. kroner til prosjektet. Anskaffelsen gjennomføres som totalentreprise med samspill. Egen sak om forprosjekt fremlegges basert på resultatet av samspillet. Målet er byggestart i 2017 og ferdigstillelse i 2019. Fremdrift avklares endelig i sak om forprosjekt.

Bygningen på Fagernes skole er i svært dårlig stand. Dette er blant annet omtalt i i saken om vedlikeholdssituasjonen i kommunens barnehager, skoler og svømmebasseng, jf. k.sak 21/2014. Fagernes skole er ikke satt opp på prioritert liste i gjeldende rehabiliterings- og utbyggingsplan for grunnskolene, jf. k.sak 43/2008. Kommunestyret vedtok i møte den 17.6.2015 i k.sak 45/2015 et revidert rom- og funksjonsprogram samt forprosjekt for Fagernes skole, med et kostnadsoverslag på 6,640 mill. kroner. I møte den 12.10.2015, f.sak 57/2015, vedtok formannskapet å øke kostnadsoverslaget til 7,9 mill. kroner, som er innarbeidet i budsjett 2016. Det skal leveres et skolebygg med et bruttoareal på over 1.200 kvadratmeter. Bygget er dimensjonert for 90 elever og inneholder klasserom, skolekjøkken, SFO-base, bibliotek/medierom samt rom for naturfagundervisning, musikk og kunst og håndverk. Det skal etter planen tas i bruk i mars 2016. Gymsal og skolens uteområde ferdigstilles våren 2016.

Rådmannen ser et behov for en nærmere vurdering av kapasitetsutfordringer og ulike utbyggingsalternativer ved skolene i årene framover. En vil derfor komme tilbake til spørsmålet om en eventuell utbygging av Fossen skole på et senere tidspunkt. Ulike løsninger vil måtte vurderes opp mot hverandre i Moelv, og løsninger her må også sees opp mot en helhetlig og samlet vurdering av prioriteringer for hele kommunen.

I k.sak 18/2015 vedtok kommunestyret struktur og drift for svømmebasseng i Brumunddal, jf. beskrivelsen i saksframstillingen. Dersom akseptable vilkår/løsninger ikke oppnås gjennom et leiealternativ, vil rådmannen på vanlig måte fremme sak om et investeringsprosjekt.

Det ble i k.sak 46/2015 vedtatt å bygge et nytt svømmebasseng på Brøttum barne- og ungdomsskole til erstatning for eksisterende svømmebasseng. I saken ble det godkjent et foreløpig kostnadsoverslag på 41 mill. kroner for prosjektet. Det er bevilget 7,5 mill. kroner til prosjektet fram til og med 2015. I økonomiplanperioden er det i tillegg innarbeidet 12,5 mill. kroner.

Pleie og omsorg

Pleie- og omsorgstjenestene er i gang med å iverksette den overordnede strategien som ble vedtatt i 2012, og som skal bidra til å vri tjenestene over til mer aktiv deltakelse og mestring. De nærmeste årene må det arbeides aktivt med å styrke og tilpasse driften både i institusjoner og hjemmetjenester til de behov som framtidens brukere har, og de krav som den faglige utviklingen setter.

For 2016 styrkes grunnfinansieringen ved å fjerne tidligere underskudd (fra før 2015) innenfor virksomhetsområdet. I tillegg økes den faste bemanningen i omsorgsdistriktene, og det er noe generell styrking av budsjettene innen virksomhetsområdet.

I samsvar med kommunestyrets vedtak om avvikling av dobbeltrom ved sykehjemmene i kommunen, jf. k.sak 78/2013, er det i budsjettopplegget lagt opp til en avvikling av de 9 siste dobbeltrommene ved Brumunddal bo- og aktivitetssenter i 2016. Rådmannen har i budsjett 2016 fremskyndet avviklingen fra 1.7.2016 til 1.1.2016, og styrket budsjetttrammen til omsorgsdistrikt Brumunddal med om lag 1,9 mill. kroner til dekning av 4,5 årsverk i hjemmetjenesten og reduserte vederlagsinntekter fra opphold i institusjon.

Sak om rom- og funksjonsprogram med forprosjekt og kostnadsoverslag for utbyggingen av til sammen 35 omsorgsboliger er under utarbeidelse og kommer til politisk behandling 1. halvår 2016. En vil da ha avklart byggestart og anslått ferdigstillelse.

Det etableres Frisklivssentral i regi av KMS i 2016. Frisklivssentralen er en kommunal helsefremmende og forebyggende helsetjeneste. Målgruppen er de som har økt risiko for, eller som har utviklet sykdom og trenger oppfølging av helsepersonell til å endre levevaner og mestre sykdom. Frisklivssentralen skal samarbeide med bl.a. lag og foreninger og frivillige aktører, for at brukerne skal kunne delta i varige aktiviteter. Innenfor en økonomisk ramme på 1 mill. kroner på årsbasis opprettes 1 årsverk psykolog, delvis finansiert av statstilskudd, og 1 årsverk fysioterapeut fra 1.7.2016.

Barnevern

Barneverntjenesten er de siste årene tilført betydelige beløp for å dekke opp for økt aktivitet og økte priser på fosterhjem og institusjonsplasser, 9 mill. kroner i 2014 og 6,3 mill. kroner i 2015. Rådmannen foreslår i budsjett 2016 en ytterligere styrking av barnevernsbudsjettet. Tidligere års merforbruk dekkes med 4,4 mill. kroner i 2016. Videre styrkes barnevernet med 2 mill. kroner til økte utgifter til barn i tiltak utenfor hjemmet, og barnevernets ramme styrkes med om lag 1,2 mill. kroner til økte satser for godtgjørelse til besøkshjem og fosterhjem og økt kommunal egenandel ved institusjonsopphold.

Sosiale tjenester

Det er fortsatt vekst i sosialhjelpsutbetalingene. Veksten følger en generell trend for hele landet og regionen som helhet. Den økonomiske rammen for sosialhjelpsbudsjettet ble økt med 3,5 mill. kroner i 2014 og 4,4 mill. kroner i 2015. Rådmannen foreslår i budsjett 2016 en ytterligere styrking av sosialhjelpsbudsjettet. Tidligere års merforbruk dekkes med 4,4 mill. kroner i 2016. I tillegg styrkes budsjettet med 2 mill. kroner i 2016 for å imøtegå de utfordringer en har med stadig flere mottakere som blir lengre på sosialhjelp og økte boutgifter.

Rådmannen fikk i 1. tertialrapport 2015, jf. k.sak 41/2015, fullmakt til å etablere tiltaket "Aktivitet for sosialhjelp" med planlagt oppstart 2. halvår 2015. Aktivitetsplikten skal sikre at alle som er i stand til å være i aktivitet og ikke har rettigheter eller andre ordninger, får plikt til å delta i aktivitet med sikte på selvforsørgelse. Tiltaket startet opp 1.11.2015, og målgruppa er i første omgang nye sosialhjelpsmottakere. En ser for seg et potensiale på 100 brukere pr. år, og en økning til 300 pr. år når den lovmessige aktivitetsplikten innføres. Her vil rådmannen søke å tilpasse og utvikle tiltaket fortløpende med sikte på størst mulig effekt. Budsjettet styrkes med 1,3 mill. kroner for å finansiere utgifter knyttet til tiltaket.

Budsjettet styrkes også med 3,4 mill. kroner for å finansiere opprettelse av to årsverk samt økte utgifter til introduksjonsstønad på bakgrunn av økt bosetting av flyktninger, jf. k.sak 40/2015.

Boliger til flyktninger og vanskeligstilte på boligmarkedet.

For å kunne bosette flere flyktninger og gi et botilbud til vanskeligstilte på boligmarkedet er det ført opp 30 mill. kroner til bygging og kjøp av boliger i 2016 og 15 mill. kroner årlig de øvrige årene i økonomiplanperioden, til sammen 75 mill. kroner. Dersom mottaket av flyktninger øker vil det trolig være behov for å øke investeringsrammen.

Barn og ungdom

Det skal i 2016 arbeides videre med å styrke ungdomstilbudet gjennom utvikling av nye tilbud og relokalisering av enkelte tilbud. Skateanlegget i Garveriparken i Moelv er under bygging og vil bli åpnet i 2016. Samarbeidet om ungdomskafé i Brumunddal søkes videreført med Tømmerstock, men med en tydeligere deling av ungdomsgruppa på alder. Endelig opplegg utvikles i den videre prosessen. Det er ønskelig at et relokalisert trialtilbud kan åpnes i 2016. Det arbeides med utvikling av de nye tilbudene i regi av fritidsklubbene med ulike samarbeidspartnere.

Investeringer i infrastruktur

Det legges opp til store investeringer i infrastruktur i økonomiplanperioden, både for å tilrettelegge for tilgjengelige og attraktive byggefelt, utvikling i fjellet og langs Mjøsa, byutvikling og

næringsutvikling. Store nedbørsmengder og intensiteter de seneste årene gjør det nødvendig å investere store beløp i samfunnsikkerhet og beredskap. Flere områder i kommunen er flomutsatt, og det er behov for omfattende tiltak for å hindre oversvømmelse og skader på infrastruktur og bygninger.

Investeringer innenfor vann, avløp og renovasjon utgjør om lag 392,9 mill. kroner i økonomiplanperioden, hvorav om lag 150,5 mill. kroner investeres i 2016. Det er økende aktivitet i boligmarkedet i Ringsaker, og utviklingen av boligområder blant annet i Verven i Brumunddal og Lund/Vold i søndre del av kommunen er avhengig av større infrastrukturinvesteringer. Overvannhåndtering har vist seg å være en utfordring ved etablering av nye tomtefelt, ved at eksisterende ledninger ikke er tilstrekkelig dimensjonert for å håndtere nye tomtefelt. Dette medfører økte utbyggingskostnader. Flere større næringsetableringer i kommunen utløser behov for nye og forbedrede vann- og avløpsløsninger. Utbyggingen av ledningsnett til Sjusjøen og oppgradering av renseanlegget i Moelv er viktig både for fremtidig utvikling av Moelv og for den videre utviklingen av Sjusjøen.

Investeringer utenfor VAR-området utgjør til sammen i underkant av 189,8 mill. kroner i perioden 2016-2019, hvorav om lag 100,3 mill. kroner er investeringer i 2016. Her går det store beløp til flomsikring, og det investeres i infrastruktur knyttet til boligtomter og i utforming og opparbeidelse av veier, gater, parker og grøntstruktur. I Moelv blir det omfattende investeringer i infrastruktur i forbindelse med bygging av ny skole. Utvikling av Garveriparken er prioritert for å skape grønne lunger og aktiviteter for barn og unge i Moelv. Flomsikring/elveforbygning av Brumunda er avgjørende for videre byutvikling i Brumunddal. I Brumunddal er også utviklingen av Strandsaga som friluftsområde og tiltak for bedre avvikling av kollektivtrafikken sentrale. I tillegg er det en lang rekke tiltak for å bedre trafiksikkerhet, sikre framkommelighet, utvikle parkområder, oppgradere badeplasser m.m.

1.1.4 Nærmere om budsjettforslagets bakgrunn og forutsetninger

Formannskapet vedtok i møte 26.6.2015 ved f.sak 77/2015 veiledende rammer for budsjett 2016 og økonomiplan 2016-2019 fordelt pr. virksomhetsområde. I saken var det anslått et foreløpig inndekningsbehov og en skisse til inndekning som vist i tabell 1.1.4.1.

Tabell 1.1.4.1 Inndekningsbehov og skisse til inndekning 2016-2019 (kr 1.000)

	2016	2017	2018	2019
Inndekningsbehov	9 800	22 400	25 500	28 600
<i>Inndekningstiltak:</i>				
Generelt prosentvis kutt	1 332	1 332	1 332	1 332
Effektivisering- / innsparingstiltak	3 668	3 668	3 668	3 668
Avventes til statsbudsjettet	4 800	4 800	4 800	4 800
Manglende inndekning		12 600	15 700	18 800
Sum inndekningstiltak	9 800	22 400	25 500	28 600

Utover å gi veiledende netto driftsrammer og investeringsrammer pr. virksomhetsområde, pkt. 1 og 2. i vedtaket, vedtok formannskapet følgende:

3. *Rådmannen pålegges å korrigere rammene for endrede forutsetninger (lønns- og prisutvikling, pensjon, frie inntekter, statsbudsjett m.v.) og inndekningstiltak samt fremlegge et forslag til budsjett 2016 og økonomiplan 2016-2019 som er i balanse.*
4. *Rådmannen utarbeider budsjett 2016 og økonomiplan 2016-2019 etter de prinsippene som er beskrevet i saksfremlegget.*

Ved utarbeidelsen av budsjett 2016 og økonomiplan 2016-2019 har rådmannen i stor grad fulgt forutsetningene i rammesaken og skissen til inndeckning som lå til grunn for formannskapetets vedtak om drifts- og investeringsrammer. Virksomhetsområdenes budsjetttrammer er i samsvar med vedtakets pkt. 3 korrigeret for endrede forutsetninger som har blitt avklart underveis i arbeidet med budsjett og økonomiplan, senest ved fremleggelsen av regjeringens forslag til statsbudsjett for 2016 og tilleggspolisjonen til statsbudsjettet. Det er derfor vanskelig å henvøre de detaljerte inndeckningstiltakene på utgifts- og inntektssiden helt eksakt til de enkelte elementer i skissen over.

Veksten i kommunens frie inntekter, slik den fremkommer av beregningsteknisk dokumentasjon til forslaget til statsbudsjett for 2016, er i hovedsak disponert til videreføring av eksisterende drift. Regjeringens satsingsområder innenfor områdene barnehage, rusomsorg samt helsestasjon og skolehelsetjeneste er allerede godt ivaretatt i gjeldende budsjetttrammer for 2015 og som er basis for budsjett 2016 og økonomiplan 2016-2019.

Budsjett 2016 er saldert ved en rekke mindre innsparings- og effektiviseringstiltak i de tjenesteproduserende virksomheter og ved reduksjon i netto pensjonsutgifter. Inntekter fra eiendomsskatt er på vanlig måte justert for volumvekst (nybygg/tilbygg) og deretter justert for kostnadsvekst. Videre har det vært nødvendig å justere noe på fremdriften ved enkelte investeringsprosjekt slik at de driftsøkonomiske konsekvensene er tilpasset den økonomiske rammen.

Som tabell 1.1.4.1 viser, var det i rammesaken ubalanse i økonomiplanen fra 2017 som økte utover i perioden. Etter at alle budsjettforutsetninger er oppdatert og tiltak innarbeidet, er det en ubalanse mellom totale driftsutgifter og driftsinntekter i 2017 på 15,1 mill. kroner, i 2018 på 19,8 mill. kroner og 20,8 mill. kroner det siste året i økonomiplanen. Dette er rent budsjetteknisk dekket opp ved bruk av disposisjonsfond. Den voksende ubalansen må dekkes inn med permanente utgiftskutt og/eller oppjustering av inntektssiden i budsjettet, som økt eiendomsskatt, evt. økte overføringer som følge av befolkningsvekst. Mange runder med generelle utgiftskutt de seneste årene gjør det stadig vanskeligere å redusere driftsutgiftene ytterligere uten at dette går utover tjenestetilbudet.

Samtidig som det er nødvendig å gjennomføre utgiftskutt for å få budsjettet i balanse, er det helt nødvendig å stå fast ved strategien for vekst og utvikling. Tiltak som gir befolkningsvekst vil sikre et høyere nivå på kommunens frie inntekter. Dette er den viktigste forutsetningen for videre utbygging av kommunens velferdstjenester. Kommunen må nærme seg landsgjennomsnittlig befolkningsvekst dersom en skal få sin andel av inntektsveksten i kommunesektoren.

Korrigeret for vedtak, lønnsoppgjør med mer

Budsjettforslaget er på vanlig måte korrigeret for helårsvirkning av driftstiltak som er igangsatt i løpet av 2015 og tiltak som er vedtatt iverksatt i 2016. Videre er det innarbeidet driftskonsekvenser av gjennomførte investeringsprosjekter. I tillegg er det innarbeidet helårsvirkninger av sentrale og lokale lønnsoppgjør, endringer i pensjonspremier og økninger i ulike tilskudds- og betalingssetser. Budsjettforslaget er oppdatert i forhold til øvrige kjente endringer i kommunens rammebetingelser.

Sentrale inntektsforutsetninger

Noen av de sentrale inntektsforutsetningene som er lagt til grunn i rådmannens budsjettforslag kan stikkordsmessig sammenstilles slik:

- Ved budsjettering av skatt og rammetilskudd (frie inntekter) har rådmannen i budsjettforslaget tatt utgangspunkt i inntektsanslaget i beregningsteknisk dokumentasjon av inntektssystemet for kommuner og fylkeskommuner (Grønt hefte) som fulgte forslaget til statsbudsjett for 2016 som ble fremlagt 7.10.2015.
- Det er budsjettert med eiendomsskatt i hele kommunen på til sammen 107,2 mill. kroner i 2016. Det er lagt til grunn en volumvekst som følge av nybygg og tilbygg på 3 mill. kroner. Den budsjetterte inntekten fra eiendomsskatten er videre trappet opp med 2 mill. kroner årlig.

fra og med 2017 som følge av forventet bolig-, hytte- og næringsutbygging. Skattesatsen for 2016 er justert for kostnadsvekst og er i budsjettforslaget satt til 4,75 promille. Bunnfradraget holdes uendret på kr 110.000.

- I budsjett 2016 er det ført opp til sammen 44,3 mill. kroner i utbetaling av utbytte og renter fra Eidsiva Energi AS. Alle midlene går hvert år i sin helhet til å saldere driftsbudsjettet. Vangsveien 73 AS er solgt. Likviditeten er budsjettert opp med salget, og renteinntekter av likviditeten må ses i sammenheng med at kommunen tidligere mottok utbytte fra Vangsvegen 73 AS på 1,2 mill. kroner. Inntekter fra salg av konsesjonskraft er ført opp med i underkant av 1,1 mill. kroner.
- Kompensasjonsordninger knyttet til tidligere utbygginger av skolebygg, sykehjem og omsorgsboliger er av Husbanken opplyst til å utgjøre om lag 11,0 mill. kroner i 2016. Beløpet trappes ned utover i økonomiplanperioden etter hvert som lånene nedbetales.
- Det er budsjettert med 38,6 mill. kroner i vertskommunetilskudd knyttet til ansvarsreformen for 2016. Endelig beløp vil først foreligge etter at statsbudsjettet for 2016 er vedtatt. Det vises til særskilt omtale av vertskommunetilskuddet senere i dokumentet under kap. 4.24.
- Integreringstilskudd ved bosetting av flyktninger er budsjettert med 25,3 mill. kroner i 2016. Tilskuddet er beregnet ut fra mottak av 45 flyktninger, samt 8 enslige mindreårige.
- Kommunale betalingssatser er i utgangspunktet prisjustert med 3,0 prosent. Enkelte satser har en noe høyere prisjustering mens andre har lavere. Det er imidlertid noe variasjoner blant annet som følge av forskriftsbestemmelser og øvrige sentrale føringer på gebyrnivåene, herunder kravet til selvkost innefor VAR-området. De enkelte betalingssatsene fremgår av hoveddel III Gebyrregulativ i rosa bok.

1.1.5 Om dokumentene

Budsjettdokumentene presenteres etter inndelingen i virksomhetsområder og resultatenheter i henhold til organiseringen av kommunens administrative og tjenesteproduserende virksomhet.

Dokumentets tekstdel (blå bok) er inndelt i seks hoveddeler med vedlegg. Hoveddel I er en presentasjon av sentrale forutsetninger/rammebetingelser, kommunens plansystem og budsjettprosess og utvalgte KOSTRA nøkkeltall. Hoveddel II fremviser den økonomiske helheten i budsjettforslaget. Forslaget kommenteres på overordnet nivå. Foreslåtte endringer i forhold til 2015 presenteres særskilt i egne tabeller for henholdsvis nye drifts- og investeringstiltak. Hoveddel III omhandler bolig- og tomtetilrettelegging. Hoveddel IV omtaler forslaget for hvert enkelt virksomhetsområde. I hoveddel V kommenteres endringer i økonomireglementet og gebyrregulativet. I hoveddel VI har rådmannen tatt inn sitt forslag til vedtak om budsjettet 2016 og økonomiplan 2016-2019.

Dokumentets talldel (rosa bok) presenterer forslaget til drifts- og investeringsbudsjett fordelt etter virksomhetsområde på hovedartsgruppe i samsvar med det spesifikasjonsnivået som det er lagt opp til i økonomireglementet. Investeringsbudsjett er i tillegg spesifisert pr. prosjekt. I dokumentet inngår også andre spesifikasjoner og hovedoversikter til årsbudsjettet, samt forslag til gebyrregulativ, godtgjøringreglement og økonomireglement. Videre er oversikter knyttet til økonomiplanen tatt inn i rosa bok.

På kommunens internettsider (www.ringsaker.kommune.no) vil det være tilgjengelig mer detaljerte talloppstillinger (gul bok). Disse detaljoppstillingene er kun tilgjengelig på internett. Hele budsjettforslaget er også tilgjengelig her.

1.2 Rammebetingelser og økonomiske forutsetninger

1.2.1 Innledning

I denne delen av dokumentet presenteres de overordnede økonomiske rammebetingelsene, samt de gjennomgående forutsetninger som budsjett- og økonomiplanforslaget bygger på. De nærmere inntektsanslagene for Ringsaker kommune presenteres i hoveddel IV.

Kommunesektorens samlede inntekter anslås til om lag 462,7 mrd. kroner i 2016.

I tabell 1.2.1.1 anslås sammensetningen av inntektene i 2016 og nominell endring fra 2015.

Tabell 1.2.1.1 Kommunesektorens inntekter i 2016

	Mrd. kroner	Andel av samlede inntekter (%)	Nominell endring i % fra 2015 ¹⁾
Frie inntekter			
<i>Skatteinntekter</i>	185,7	40,1	6,8
<i>Rammetilskudd</i>	156,9	33,9	1,1
Sum frie inntekter	342,6	74,0	4,1
Øremerkede tilskudd ²⁾	24,3	5,3	5,9
Gebyrer	63,7	13,8	3,4
Momskompensasjon	20,4	4,4	4,4
Andre inntekter	11,8	2,5	2,7
Totalt	462,7	100	4,4

1) Ved beregning av endring er det tatt utgangspunkt i anslag på regnskap for 2015 korrigert for oppgaveendringer.

2) Ekskl. tilskudd til kommunenes arbeid med flyktninger, personer med opphold på humanitært grunnlag og asylsøkere

Kommunesektorens skatteinntekter og rammetilskudd er sektorens frie inntekter. De frie inntektene utgjør om lag 74 % av samlede inntekter. Andelen skatteinntekter og rammetilskudd er henholdsvis om lag 54 % og om lag 46 % av de frie inntektene. Disse inntektene kan disponeres fritt innenfor rammen av lover og regelverk. Skatteinntekter er kommunesektorens andel av skatt på alminnelig inntekt fra personlige skattytere. Størrelsen på skatteinntektene avhenger blant annet av utviklingen i skattegrunnlagene og av de kommunale og fylkeskommunale skattørene. Rammetilskudd bevilges på Kommunal- og moderniseringsdepartementets budsjett.

Øremerkede tilskudd skal benyttes i tråd med formålet som er angitt for bevilgningen. Andelen øremerkede tilskudd utgjør 5,3 % av de samlede inntektene i kommune-Norge.

Gebyrinntekter er kommunale eiendomsavgifter og egenbetaling for tjenester som leveres av kommunene, eksempelvis tekniske tjenester, helse- og omsorgstjenester og barnehagetjenester. Gebyrinntektenes andel av de samlede inntektene anslås til 13,8 %.

Momskompensasjon er refusjon til kommunesektoren for anskaffelser som er merverdiavgiftspliktige og utgjør en andel på 4,4 % av de samlede inntektene.

1.2.2 Hovedtrekkene i det økonomiske opplegget for kommunesektoren

Kommunesektorens inntekter i 2015

Realveksten i kommunesektorens samlede inntekter i 2015 ble i Revidert nasjonalbudsjett 2015 anslått til 8,9 mrd. kroner, hvorav 6 mrd. kroner var frie inntekter. Veksten ble regnet i forhold til regnskapstall for 2014.

Anslaget for kommunesektorens skatteinntekter ble i Revidert nasjonalbudsjett 2015 nedjustert med 1,6 mrd. kroner som i hovedsak skyldes lavere anslått lønnsvekst i norsk økonomi, samt endret forslag for virkningene av ny uføretrygd. Samlet styrking av kommuneøkonomien i forbindelse med Revidert nasjonalbudsjett 2015 var på 1,2 mrd. kroner.

Ny informasjon om skatteinngangen innebærer at anslaget for kommunesektorens skatteinntekter som ble gitt i Revidert nasjonalbudsjett 2015 opprettholdes. For Ringsaker kommune ligger det i 2015 an til en svikt i skatteinntektene sammenholdt med opprinnelig vedtatt budsjett på 16,180 mill. kroner basert på de siste anslagene i statsbudsjett 2016. I og med at det er anslaget for skatteinntekter i Revidert nasjonalbudsjett 2015 som legges til grunn for beregning av skatteinntektene for 2016 vil nivået på Ringsaker kommunes skatteinntekter være 16,804 mill. kroner lavere enn opprinnelig budsjett.

Den samlede pris- og kostnadsveksten i kommunesektoren (deflatoren) i 2015 anslås til 2,9 %, mens lønnsveksten anslås til 3,2 %. Dette er de samme anslag som ble gitt i Revidert nasjonalbudsjett 2015.

Den reelle veksten i kommunesektorens samlede inntekter i 2015 anslås i statsbudsjettet til 9 mrd. kroner, tilsvarende 2,2 %. Realveksten i de frie inntektene anslås da til 6,1 mrd. kroner, tilsvarende 1,9 %. Inntektsanslagene er de samme som etter stortingsbehandlingen av Revidert nasjonalbudsjett 2015.

Kommunesektorens inntekter i 2016

I kommuneproposisjonen 2016 la Regjeringen opp til en reell vekst i kommunesektorens samlede inntekter i størrelsesorden 6 til 7 mrd. kroner i 2016. Det ble varslet at mellom 4,5 og 5 mrd. kroner av veksten ville være frie inntekter.

Regjeringen legger i statsbudsjett 2016 opp til en reell vekst i kommunesektorens samlede inntekter på 7,3 mrd. kroner i 2016, tilsvarende en vekst på 1,7 %. Av veksten er 4,7 mrd. kroner frie inntekter. Det tilsvarer en realvekst i frie inntekter på 1,4 %.

Pris- og lønnsvekst i kommunesektoren (deflatoren) i 2016 er anslått til 2,7 %, som er et vektet anslag for lønnsvekst på 2,7 % og prisvekst på 2,7 %. Kommunesektoren er kompensert for dette innenfor de foreslåtte inntektsrammene for 2016.

I tabell 1.2.2.1 er realveksten i kommunesektorens inntekter i 2016 på 7,3 mrd. kroner dekomponert. Veksten er regnet fra anslått inntektsnivå i 2015 i revidert nasjonalbudsjett 2015.

Tabell 1.2.2.1: Realvekst i kommunesektorens inntekter i 2016 (mrd. kroner)

Frie inntekter	4,7
Frie inntekter knyttet til nye oppgaver ¹⁾	0,8
Øremerkede tilskudd	1,4
Gebyrinntekter	0,4
Samlede inntekter	7,3

¹⁾ Disse midlene bevilges som frie inntekter, men regnes ikke med i veksten i frie inntekter siden midlene er knyttet til nye pålagte oppgaver. Midlene regnes med i veksten i de samlede inntektene.

Veksten i frie inntekter foreslås fordelt med 4,2 mrd. kroner til kommunene og 0,5 mrd. kroner til fylkeskommunene. Av veksten i frie inntekter til kommunene er 0,4 mrd. kroner begrunnet i behovet for en bedre rusomsorg, 0,2 mrd. kroner begrunnet i behovet for å styrke helsestasjons- og skolehelsetjenesten og 0,4 mrd. kroner knyttet til mer fleksibelt barnehageopptak. Av veksten i frie inntekter til fylkeskommunene er 0,2 mrd. kroner begrunnet i behovet for fornying og opprusting av fylkesveiene.

Veksten i frie inntekter i 2016 må ses i sammenheng med kommunesektorens anslåtte merutgifter knyttet til befolkningsutviklingen. I Kommuneproposisjonen 2016 ble det vist til beregninger utført av Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi (TBU) som viste merutgifter for kommunesektoren i 2016 på om lag 2,1 mrd. kroner som følge av den demografiske utviklingen. Av dette kan det anslås at om lag 1,7 mrd. kroner må finansieres innenfor veksten i frie inntekter. Anslaget baserer seg blant annet på Statistisk sentralbyrås (SSB) befolkningsframskrivinger

fra juni 2014, og viser den isolerte effekten på kommunesektorens utgifter av endringer i befolkningens størrelse og sammensetning. De anslåtte merutgiftene er et uttrykk for hva det vil koste kommunesektoren å opprettholde tjenestetilbudet i blant annet skole, barnehage og omsorgstjenesten med uendret standard og produktivitet i tjenesteytingen.

I Kommuneproposisjonen 2016 ble veksten i kommunesektorens samlede pensjonskostnader anslått til i størrelsesorden 900 mill. kroner i 2016, ut over det som dekkes av den kommunale deflatoren.

Etter at det er tatt hensyn til merutgifter for kommunesektoren knyttet til den demografiske utviklingen og pensjonskostnader er veksten i frie inntekter beregnet til 2,1 mrd. kroner.

I Kommuneproposisjonen 2016 ble det varslet at skattøren skal fastsettes ut fra en målsetting om at skatteinntektene for kommunene skal utgjøre 40 % av de samlede inntektene. Det foreslås at den kommunale skattøren for 2016 økes med 0,45 prosentpoeng til 11,8 %. Den fylkeskommunale skattøren foreslås økt med 0,05 prosentpoeng til 2,65 %. Anslaget på kommunesektorens skatteinntekter i 2016 bygger på 0,5 % sysselsettingsvekst og 2,7 % lønnsvekst fra 2015 til 2016.

Tabell 1.2.2.2 viser anslag på frie inntekter til primærkommunene i 2015 og 2016. Inntektene i 2015 er anslag på regnskap korrigert for oppgaveendringer.

Tabell 1.2.2.2: Frie inntekter i primærkommuner i 2015 og 2016 (nominelle priser). Beløp i mill. kroner

	2015	2016	Endring i %
Skatter i alt	173 855	185 710	6,8
Herav skatt på inntekt og formue	163 505	175 150	7,1
Rammetilskudd	155 152	156 899	1,1
Sum frie inntekter	329 007	342 609	4,1

Den nominelle veksten i kommunenes frie inntekter anslås til 4,1 % i 2016, regnet fra anslag på regnskap for 2015. Med anslått prisvekst i kommunesektoren i 2016 på 2,7 % tilsvarer det en realvekst på 1,4 %. Dette utgjør om lag 13,6 mrd. kroner.

Situasjonen for de enkelte kommuner vil naturlig nok variere i forhold til alle makrobeskrivelsene foran. Til orientering ligger Ringsaker kommune under det gjennomsnittlige nivået for frie inntekter; nærmere bestemt på 95 % i 2014 hvis en ser bort fra eiendomsskatt og konsesjonskraftinntekter. Hvis en tar med eiendomsskatt og konsesjonskraftinntekter, ligger Ringsaker kommune på 96 % av gjennomsnittlig nivå i 2014. Disse inntektsforskjellene fremstår etter at en har korrigert for ulikheter i utgiftsbehovet.

Størrelsen på og utviklingen av de frie inntektene er særlig avgjørende for vurderingen av økonomiske forutsetninger og hvilken handlefrihet en dermed kan legge til grunn for økonomiplanperioden. Dette har igjen konsekvenser for hvilke tjenestetilbud kommunen kan gi innbyggerne.

Beregningene av hva Ringsaker kommune for egen del kan budsjettere med under de ulike inntekstpostene, er vist i hoveddel IV. De konkrete anslagene vedrørende skatt og rammetilskudd er presentert i kapittel 4.24 under omtalen av virksomhetsområde 90 Felles.

1.2.3 Endringer i oppgaver, regelendringer, tilskuddsordninger med videre

I forslaget til statsbudsjett for 2016 er det redegjort for endringer i oppgaver, regelendringer, tilskuddsordninger med videre. Endringene knytter seg i hovedsak til områdene helse og omsorg, samt barn og unge. Konsekvensene av endringene for Ringsaker kommune er beregnet og innarbeidet i budsjett 2016 og økonomiplan 2016-2019 i den grad dette ikke allerede er hensyntatt i den etablerte rammen. Det vises til egne kommentarer om dette i hoveddel IV.

Opptrappingsplan for rusfeltet

Regjeringen vil styrke innsatsen på rusfeltet gjennom en ny opptrappingsplan som skal bidra til kapasitet og kvalitet i tilbudet til personer med rusproblemer. Som en del av satsingen på rusfeltet er 400 mill. kroner av veksten i de frie inntektene til kommunene begrunnet med en økt satsing på rusfeltet. Midlene blir fordelt til kommunene etter sosialhjelpsnøkkelen i inntektssystemet.

Regjeringen vil gjennom etablerte rapporteringsordninger følge med på utviklingen i sektoren.

Rusfeltet har over tid vært et i satsningsområde for Ringsaker kommune, noe som gjenspeiles i kommunens årlige budsjetter og innrapporterte tall til Kostra. Senest i 2015 ble det etablert 4 omsorgsplasser for rusavhengige i egen fløy ved Brumunddal bo- og aktivitetssenter. En kan også nevne etableringen av Kjerringhaugen boenhet for rusavhengige som ble tatt i bruk i mars 2014 med 8 beboere. Grunnlaget som er lagt i budsjetterrammene de senere år gjør at det ikke innarbeides ytterligere nye midler til rusfeltet i budsjett 2016. Tidligere etablerte tiltak videreføres i hele økonomiplanperioden med 1,2 mill. kroner.

Helsestasjons- og skolehelsetjeneste

Som varslet i kommuneproposisjonen for 2016 vil Regjeringen fortsette å styrke helsestasjons- og skolehelsetjenesten, herunder jordmortjenesten. 200 mill. kroner av veksten i kommunesektorens frie inntekter i 2016 er begrunnet med en styrking av disse tjenestene. I statsbudsjettet for 2014 ble det bevilget 180 mill. kroner innenfor veksten i de frie inntektene, og beløpet ble økt til 455 mill. kroner i 2015. For 2016 utgjør satsingen på denne tjenesten til sammen 667,7 mill. kroner. Midlene foreslås fordelt til kommunene basert på antall innbyggere i alderen 0–19 år, med et minstenivå på kr 100.000 pr. kommune. Fordelingen vises særskilt i tabell C i Grønt hefte.

For Ringsaker kommune er budsjetterrammen til helsestasjon- og skolehelsetjenesten, herunder jordmortjenesten, blitt styrket med henholdsvis 1,127 mill. kroner i 2014 og ytterligere 1,2 mill. kroner i 2015. Det er blitt etablert 2,0 årsverk helsesøster, 0,13 årsverk helsestasjonslege og 0,5 årsverk jordmor de to siste årene. Kostra-tall for 2014 viser at Ringsaker kommune ligger på 117 % av landsgjennomsnittet for netto driftsutgifter for helsestasjoner og skolehelsetjeneste. Styrkingene som er gjort de to siste årene videreføres, men det innarbeides ikke ytterligere nye midler til helsestasjons- og skolehelsetjeneste i budsjett 2016.

Innlemming av øremerkede midler til øyeblikkelig hjelp døgnopphold

Kommunene vil fra 1. januar 2016 få en plikt til å sørge for øyeblikkelig hjelp døgnopphold for pasienter med somatiske sykdommer. Som følge av dette foreslås det at til sammen 1.206,6 mill. kroner overføres fra Helse- og omsorgsdepartementets budsjett til rammetilskuddet til kommunene. Midlene fordeles etter pleie- og omsorgsnøkkelen. For Ringsaker kommune innebærer dette at 8,041 mill. kroner innlemmes i rammetilskuddet.

3,4 etablerte ø-hjelpsplasser ved Kommunalmedisinsk senter og 1,3 ø-hjelpsplasser ved Lillehammer helsehus har fra oppstarten i 2013 vært finansiert ved tilskudd fra staten og helseforetak, fordelt med 50 % fra hver. Tilskuddene som hittil har vært gitt fra staten og helseforetak er i sum i samme størrelsesorden som det innlemmede beløpet i rammetilskuddet. I budsjettoppbygget er det innarbeidet kompensasjon for bortfall av øremerket tilskudd til øyeblikkelig hjelp under VO 40 pleie og omsorg.

Investeringsstilskudd til etablering av heldøgns omsorgsplasser

Investeringsstilskuddet skal stimulere kommunene til å fornye og øke tilbudet av sykehjemsplasser og omsorgsboliger for personer med behov for heldøgns helse- og omsorgstjenester, uavhengig av alder, diagnose eller funksjonsnedsettelse.

Bevilgningsforslaget for 2016 over Helse- og omsorgsdepartementets budsjett innebærer en tilsagnsramme på 4.100 mill. kroner. Rammen gir rom for tilskudd til om lag 2.500 heldøgns omsorgsplasser i sykehjem og omsorgsboliger.

I budsjettoppbygget er det innarbeidet investeringer i 35 omsorgsboliger hvor det forutsettes investeringsstilskudd.

Flere psykologer i kommunene

Regjeringen varslet i Meld. St. 26 (2014–2015) *Fremtidens primærhelsetjeneste – nærhet og helhet* innføring av lovkrav om psykologkompetanse i norske kommuner fra 2020. For å bidra til forsterket rekruttering fram til psykologkompetansekravet trer i kraft, foreslås det å legge om det eksisterende rekrutteringstilskuddet til et flatt årlig tilskudd på kr 300.000 pr. psykologårsverk som rekrutteres fra 2016. Kommuner som allerede mottar tilskudd tas inn i den nye ordningen. Det foreslås 145 mill. kroner over Helse- og omsorgsdepartementets budsjett i 2016. Dette gir rom for inntil 150 nye psykologårsverk.

I rådmannens budsjettforslag er det foreslått å etablere en Frisklivssentral i 2016, og i den forbindelse opprettes det 1,0 årsverk psykolog hvor det forutsettes tilskudd. Målgruppen er de som har økt risiko for, eller som har utviklet sykdom og trenger oppfølging av helsepersonell til å endre levevaner og mestre sykdom.

Likeverdig behandling av kommunale og ikke-kommunale barnehager

Regjeringen foreslår å bevilge 180 mill. kroner over rammetilskuddet til kommunene for å gi likeverdige rammevilkår for kommunale og ikke-kommunale barnehager. Økningen skal blant annet legge til rette for en styrket bemanning i de ikke-kommunale barnehagene. Forslaget er ment å ses i sammenheng med endringene i finansieringsordningen for ikke-kommunale barnehager som reduserer kommunenes utgifter.

Fra 1.1.2016 innføres det i tilskuddsgrunnlaget et påslag på pensjonsutgifter på 13 % av lønnsutgiftene i de kommunale barnehagene. Regjeringen foreslår å redusere rammetilskuddet til kommunene med 338 mill. kroner som følge av reduserte kommunale utgifter vedrørende pensjon.

Det er i rådmannens budsjettforslag innarbeidet 2,3 mill. kroner i økte tilskudd til ikke-kommunale barnehager for helårseffekt av merinntak av barn. Videre er det ført opp 4,429 mill. kroner på lønnsreserven for å ta høyde for virkning av barnehagenes andel av pensjonsutgifter.

Fleksibelt opptak i barnehagene

Ved behandlingen av statsbudsjettet for 2015 la Stortinget til grunn at 333 mill. kroner av veksten i kommunesektorens frie inntekter var begrunnet med en satsing på et mer fleksibelt barnehageopptak. Som varslet i Kommuneproposisjonen 2016 kompenseres kommunene for helårseffekten ved at 0,4 mrd. kroner av veksten i frie inntekter i 2016 er knyttet til et mer fleksibelt barnehageopptak.

Det er i rådmannens budsjettforslag videreført økte utgifter ved det fleksible barnehageopptaket med kr 330.000. Ringsaker kommune praktiserer allerede fleksibilitet i opptak gjennom året.

Endring i forskrift om foreldrebetaling i barnehager

Stortinget vedtok 17.4.2015 en endring av forskrift om foreldrebetaling i barnehager. Forskriftsendringen trådte i kraft fra 1. mai 2015.

Foreldrebetalingen skal maksimalt utgjøre 6 % av husholdningens samlede skattepliktige kapital- og personinntekt, begrenset oppad til maksimalprisen. I statsbudsjettet for 2015 bevilget Stortinget 235 mill. kroner til denne ordningen. Helårseffekten i 2016 er 391 mill. kroner. Det er i rådmannens budsjettforslag videreført kr 720.000 i barnehagens budsjettramme til formålet.

I statsbudsjettet for 2015 er det over budsjettet til Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bevilget 51 mill. kroner til gratis kjernetid til alle 4- og 5-åringer i familier med lav inntekt. Helårseffekten i 2016 er 102 mill. kroner. Forslaget innebærer at alle 4- og 5-åringer i familier med en inntekt under kr 405.000 (kr 417.000 fra 1.8.2016) har rett på 20 timer gratis oppholdstid i barnehage pr. uke. Det er i rådmannens budsjettforslag innarbeidet kr 727.000 i barnehagens budsjettramme til formålet.

Forsøk med faglig karriereveier for lærere

Som en del av Lærerløftet vil regjeringen prøve ut en toårig ordning med om lag 200 lærerspesialister fra høsten 2015. Ved siden av å undervise skal lærerspesialistene være pådrivere for det faglige utviklingsarbeidet på skolen.

Det skal prøves ut to modeller, én modell der de utvalgte lærerspesialistene får kr 48.000 i lønnstillegg og én modell som kombinerer lønn og redusert undervisningstid. Staten dekker halvparten av kostnadene. Ringsaker kommune deltar i dette forsøket med modellen som kombinerer lønn og redusert undervisningstid med 6 lærere, og helårseffekten av tiltaket er innarbeidet i budsjett 2016 med kr 262.000.

Ny naturfagstime

Regjeringen foreslår å øke timetallet i naturfag med én uketime fra høsten 2016 på 5.-7. trinn. Forslaget er en del av Regjeringens realfagsstrategi og skal gi bedre tid til variert opplæring. Kommunene kompenseres gjennom en økning i rammetilskuddet på 77,6 mill. kroner.

Det er innarbeidet kr 518.000 i høstvirking 2016 i rådmannens budsjettforslag under VO 30 Undervisning.

Statliggjøring av kemnerkontoret

I kommuneproposisjonen ble det foreslått å overføre skatteoppkreverfunksjonen (skatteinnkreving, føring av skatteregnskapet og arbeidsgiverkontroll) fra kommunene til Skatteetaten med virkning fra 1.1.2016. Dette for å gjøre skatte- og avgiftsforvaltningen bedre, mer effektiv, samordnet og for å forhindre økonomisk kriminalitet. Forslaget ble nedstemt av Stortinget i juni 2015. I forslaget til statsbudsjett 2016 foreslår regjeringen på ny å overføre skatteoppkreverfunksjonen fra kommunene til Skatteetaten, men nå fra 1. juni 2016.

Ringsaker kommune er trukket 3,890 mill. kroner i rammetilskuddet for 2016, tilsvarende 7/12 effekt, for overføring av skatteoppkreverfunksjonen til staten. Trekket er høyere enn hva kommunen har i utgifter til skatteoppkreving. Det er foreløpig innarbeidet et trekk i driftsrammen til kemnerkontoret med 1,777 mill. kroner i 2016. Dersom statliggjøringen av skatteoppkreverfunksjonen blir vedtatt i Stortinget, må en komme tilbake til konsekvensene for Ringsaker kommune i forbindelse med tertialrapportene for 2016.

Ressurskrevende tjenester

I 2015 får kommunene kompensert 80 % av egne netto lønnsutgifter til helse- og omsorgstjenester ut over et innslagspunkt på 1,043 mill. kroner. Netto lønnsutgifter er lønn til ansatte og tilhørende sosiale utgifter, fratrukket øremerkede tilskudd og tilskudd gjennom inntektssystemet. Tilskuddsordningen gjelder for tjenestemottakere til og med det året de fyller 67 år. Budsjettforslaget for 2016 innebærer at innslagspunktet oppjusteres med kr 10.000 ut over anslått lønnsvekst for 2015, til 1,081 mill. kroner. Kompensasjon for kommunens utgifter ut over innslagspunktet beholdes uendret på 80 %. Det vises til omtale av dette under VO 40 Pleie og omsorg.

1.2.4 Lønns- og prisforutsetninger

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) har anslått veksten i gjennomsnittlig årslønn til 3,1 % i 2014. Den krevende situasjonen for konkurranseutsatt næringsliv, herunder bedrifter som leverer til oljevirkksomheten, kan føre til lavere lønnsvekst i tiden fremover.

På bakgrunn av resultatene av de gjennomførte oppgjørene i 2015 og vurderinger av den økonomiske utviklingen framover anslås årslønnsveksten i kommunesektoren i nasjonalbudsjettet til 3,2 % i 2015 og 2,7 % i 2016.

SSB og Norges Bank anslår årslønnsveksten i 2016 til henholdsvis 2,9 % og 2,8 %. De anslår veksten i konsumprisindeksen til henholdsvis 2,9 % og 2,8 %.

Lønnsoppgjøret for 2016 er et hovedoppgjør, og samlet tas det i budsjettet for Ringsaker kommune høyde for en total ramme som utgjør om lag 3,4 %.

I budsjettet er det i tillegg tatt hensyn til at lønnsveksten skal dekke lønnsoppgjør og økt reguleringspremie for ansatte i Ringsaker kirkelige fellesråd, anslåtte virkninger av sentrale forhandlinger om driftstilskudd leger/fysioterapeuter, legevakt, turnusleger og korrigeringer av lønn i forbindelse med ansettelse, ansiennitetsopprykk m.m., som ikke inngår i hovedoppgjøret. Dette tilsvarer om lag 0,4 % av lønnsveksten, og er fordelt ut i budsjetttrammen til de ulike enhetene. Det vil alltid være usikkerhet ved et slikt anslag.

Av lønnsrammen utgjør overheng anslagsvis 0,6 %. Til inndekning av lønnsoppgjøret i 2016 føres det opp en bevilgning på 37,548 mill. kroner, som tilsvarer om lag 3,0 %. Dette er det samme anslaget på lønnsoppgjøret som KLP har brukt i sine prognoser for reguleringspremien, og er noe høyere enn lønnsveksten i forslaget til statsbudsjett for 2016 på 2,7 %.

Rådmannen har i forslaget til budsjett 2016 lagt til grunn en prisvekst på 1,9 %. Andre driftsutgifter enn lønn er i budsjettforslaget for 2015 dermed i utgangspunktet kompensert med en slik prisvekst på 1,9 %.

I tråd med praksis vektet sammen forutsetninger om lønnsvekst (rådmannen har her benyttet 3,4 % med vekt om lag 70 %) og prisvekst (rådmannen har her benyttet 1,9 % med vekt om lag 30 %). Dette sammenvektete uttrykket for kostnadsvekst brukes i rammeberegningen til fremskriving av inntektsartene/gebyrene. I rådmannens forslag til budsjett 2016 er dermed i utgangspunktet disse inntektsartene forutsatt å øke med om lag 3,0 %. Det vises til nærmere presentasjon av foreslåtte endringer i de ulike kommunale betalingsordningene i kapittel 5.2, samt i omtalen av de respektive virksomhetsområder i kapittel 4. Selve forslaget til gebyrregulativ for 2016 er inntatt i kapittel 3.1 i rosa bok.

Økonomiplanen føres i faste priser med 2016-kroneverdi. Avdragene som innarbeides med løpende priser i basis, er deflatert med utgangspunkt i en sats på 2,0 % for 2017-2019.

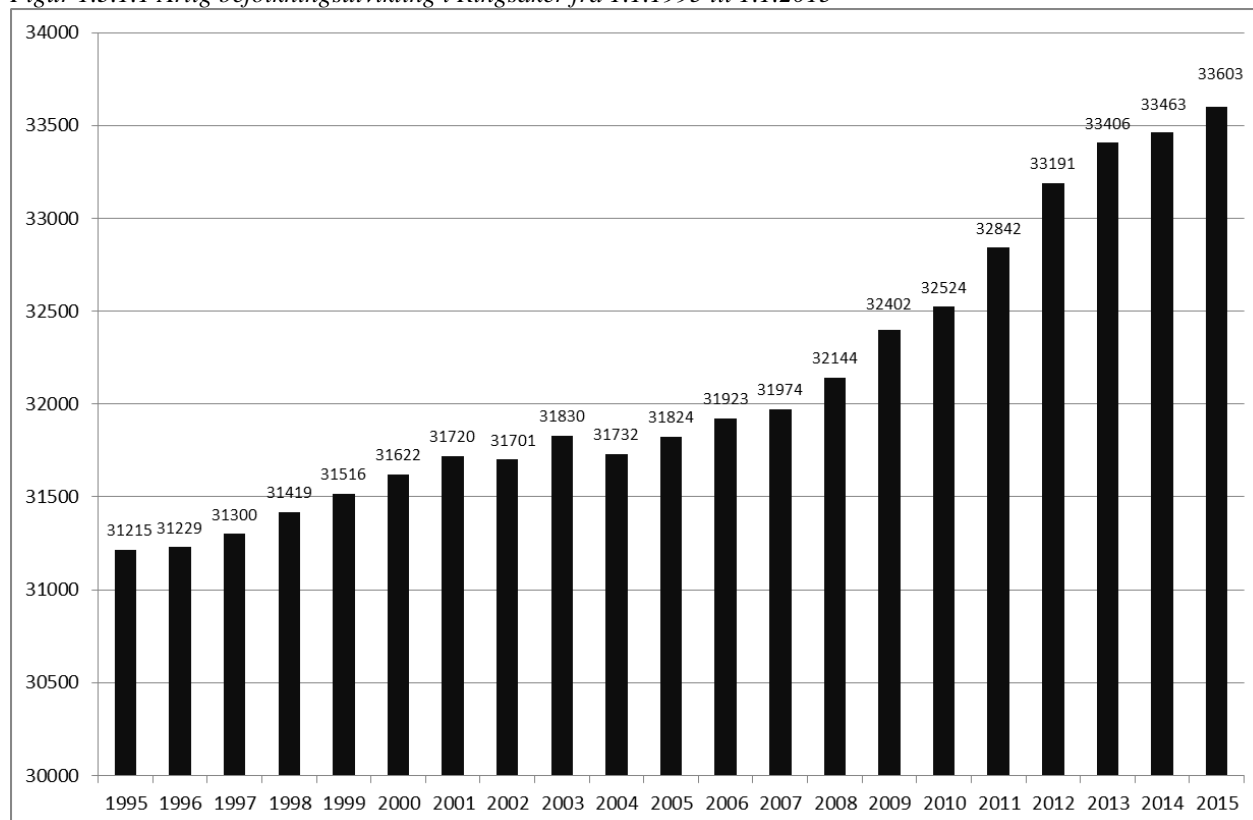

1.3 Befolkningsutvikling

1.3.1 Innbyggertall og befolkningsutvikling

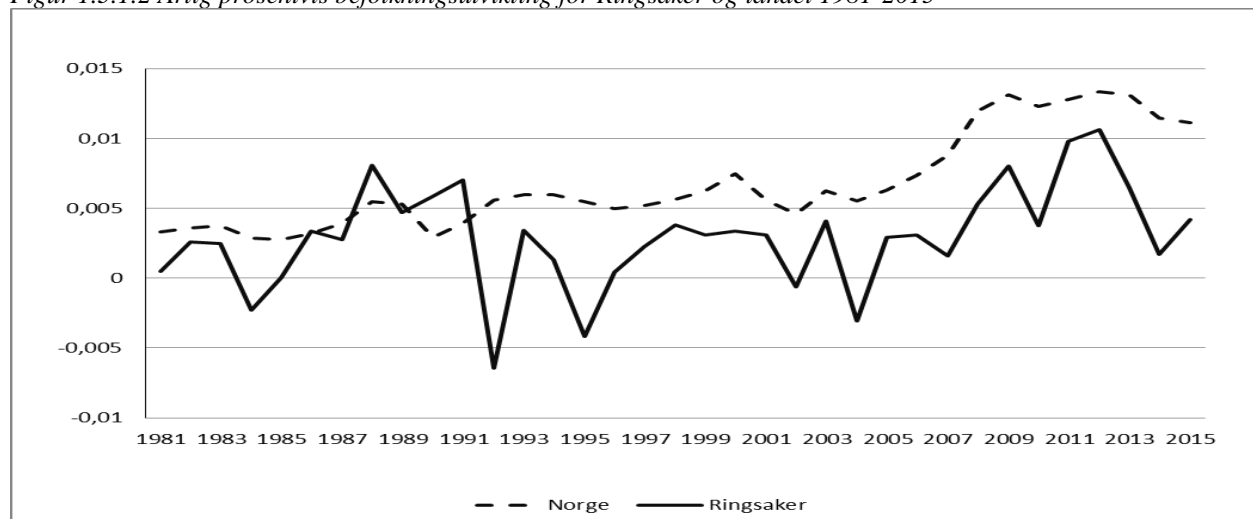
Folketallet i Ringsaker var pr. 1.1.2015 på 33.603. Tabellen nedenfor viser befolkningsutviklingen i Ringsaker kommune fra 1995 og frem til 1.1.2015.

Figur 1.3.1.1 Årlig befolkningsutvikling i Ringsaker fra 1.1.1995 til 1.1.2015

Av tabellen over fremgår det at folketallet i Ringsaker har steget med 2.388 personer fra 1995 til 2015. Folketallet i Ringsaker hadde en beskjeden vekst i perioden fra 1995 til 2007, for så å få en markant økning i årene 2008 til 2013. Folketallet har en positiv utvikling de to siste årene, men mindre enn de foregående årene.

Figur 1.3.1.2 Årlig prosentvis befolkningsutvikling for Ringsaker og landet 1981-2015

Tabellen over viser prosentvis årlig vekst for Ringsaker fra 1981 til og med 2015. Av figuren fremgår det at Ringsaker kommune stort sett har hatt en lavere befolkningsvekst enn landet. Selv om befolkningsveksten i Ringsaker ikke er like sterk som landsgjennomsnittet ser en mange av de samme trendene i Ringsaker som for landet før øvrig. Dette med unntak årene 1995, 2002 og 2004 hvor Ringsaker kommune har hatt en negativ vekst.

1980-tallet var en god periode for kommunen. I 1988 hadde kommunen en høyere vekst enn landsgjennomsnittet. Industrien stod sterkt på 1980- tallet og genererte mange arbeidsplasser i Ringsaker. Veksten var fortsatt høy i 1990 for så å synke markant fra 1992. På hele 1990-tallet opplevde kommunen en redusert vekst som bl.a. hadde sammenheng med tøffere tider for industrien. Grensereguleringen mot Hamar kommune 1.1.1992 reduserte befolkningen i Ringsaker kommune med 224 innbyggere dette året.

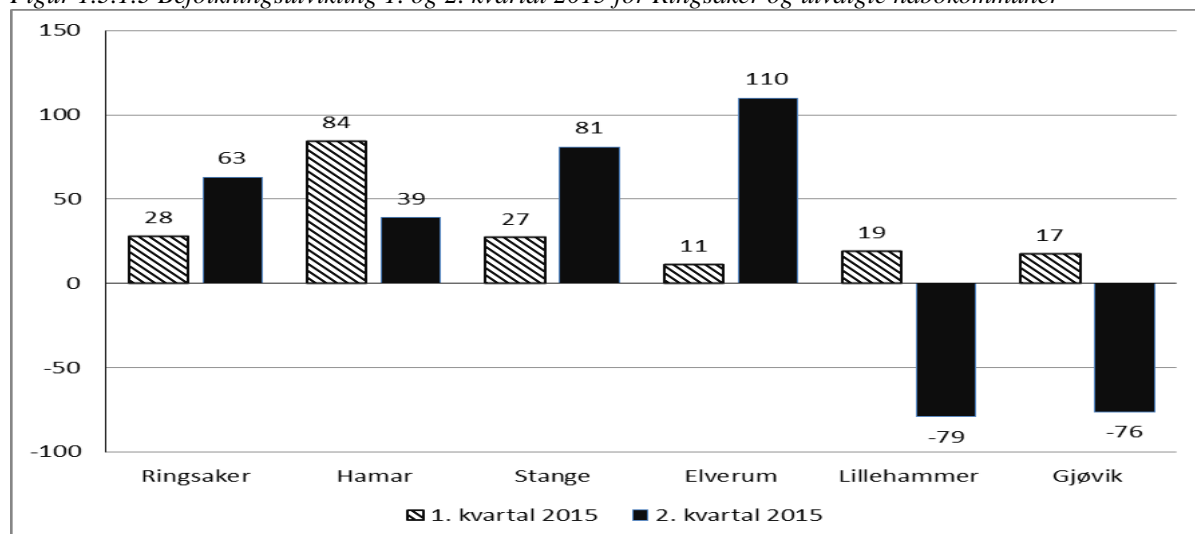
I perioden 2000 til 2004 var det en varierende befolkningsvekst i Ringsaker. I gjennomsnitt økte folketallet med 27,5 personer i året i disse årene, men i enkelte år opplevde kommunen en nedgang i folketallet. Fra 2005 til 2015 har Ringsaker kommune igjen hatt en positiv befolkningsutvikling. I gjennomsnitt har folketallet økt med 177,9 innbyggere i året. Befolkningsveksten var spesielt god i 2010 og 2011. I 2010 opplevde kommunen en vekst på 318 innbyggere og 2011 var veksten på 349. I 2013 økte innbyggertallet med mer beskjedne 57 innbyggere. Før den i 2014 igjen ble noe styrket med en vekst på 140.

Positiv utvikling av innbyggertallet over tid er den fremste indikatoren på om kommunen lykkes med sin visjon om vekst og utvikling. Befolkningsvekst er helt vesentlig for kommunen. Både for å skape attraktive og livskraftige lokalsamfunn, men også for å sikre kommunens andel av kommunesektorens frie inntekter som grunnlag for velferdsproduksjon.

Ved utgangen av 2. kvartal 2015 var folketallet i kommunen 33.694, som tilsvarer en vekst på 91 personer fra 4. kvartal 2014. For å nå det noe «hårete» arbeidsmålet om 35.000 innbyggere innen utgangen av 2018 trengs det i gjennomsnitt en befolkningsvekst på 349,25 innbyggere pr. år, som tilsvarer samme vekst som i 2011. Ringsaker kommune jobber målrettet for å oppnå landsgjennomsnittlig befolkningsvekst. De viktigste vekstfaktorene er forankret i gjeldende kommuneplan, delplaner og handlingsprogram med økonomiplan. Dette arbeidet har høy prioritet de kommende fire år.

Figuren nedenfor viser netto befolkningsutvikling i Ringsaker og utvalgte nabokommuner 1. og 2. tertial 2015.

Figur 1.3.1.3 Befolkningsutvikling 1. og 2. kvartal 2015 for Ringsaker og utvalgte nabokommuner

Ringsaker hadde til sammen en befolkningsvekst på 91 personer i 1. og 2. kvartal 2015. Hamar, Stange og Elverum lå noe høyere enn dette, mens Lillehammer og Gjøvk kommune har hatt en netto befolkningsreduksjon hittil i 2015.

Tabell 1.3.1.4 Befolkningsendringer for Ringsaker 2014 og 2015 pr. kvartal

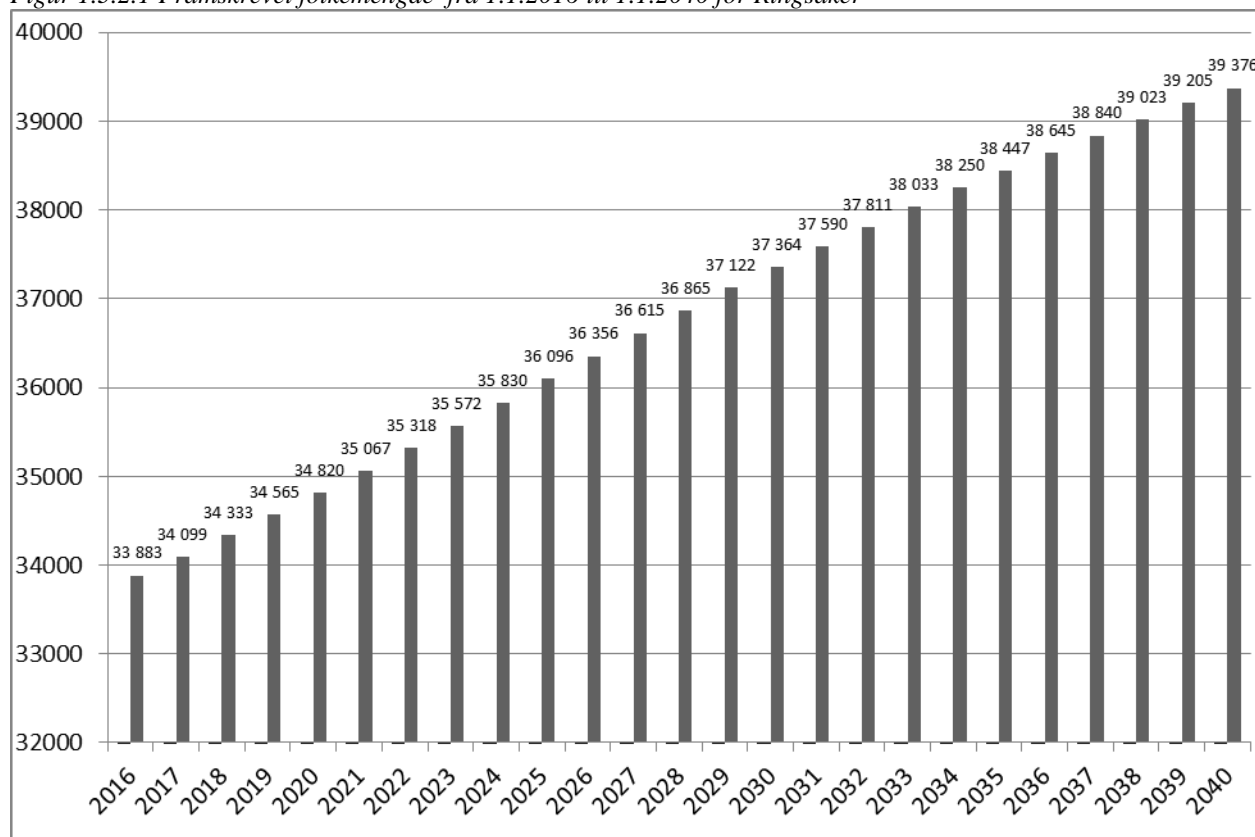
År	2014				2015	
Kvartal	Kv 1	Kv 2	Kv 3	Kv 4	Kv 1	Kv 2
Folketallet ved inngangen av kvartalet	33 463	33 524	33 588	33 598	33 603	33 631
Fødselsoverskudd	12	10	-1	-19	-2	-18
Innvandring	74	66	74	57	45	32
Utvandring	11	16	25	37	29	21
Innflytting, innenlandsk	251	260	373	273	291	305
Fraflytting, innenlandsk	265	256	411	272	277	235
Nettoinnflytting, inkl. inn- og utvandring	49	54	11	21	30	81
Folketilvekst	61	64	10	5	28	63
Folketallet ved utgangen av kvartalet	33 524	33 588	33 598	33 603	33 631	33 694

Befolkningsveksten i Ringsaker skyldes i all hovedsak en positiv nettoinnflytting. Flyttestrømmen inn og ut av kommunen er stor, og det er viktig å jobbe for å beholde de som bor her, samtidig som en jobber for å få flere til å flytte hit.

1.3.2 Aktuelle befolkningsprognoser fra SSB

Befolkningsprognoser dannes med grunnlag i en gitt faktisk befolknings situasjon, kombinert med valg av forutsetninger for fruktbarhet, dødsannsynlighet samt inn- og utflyttinger.

Figur 1.3.2.1 Framskrevet folkemengde fra 1.1.2016 til 1.1.2040 for Ringsaker

Den tekniske prognosen benyttet i figuren over er benevnt MMMM og er basert på en middels nasjonal vekst. Prognosen fremskrives med bakgrunn i befolkningen pr. 1.1.2014, da fremskrivingen oppdateres annethvert år. I 2016 vil det foreligge nye oppdaterte beregninger basert på befolkningen pr. 1.1.2016.

Tabell 1.3.2.3 Befolkning etter aldersgrupper for årene 2014 og 2015 og fremskrevet folkemengde 2016 til 2021.

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Endring 2014 - 2021
0 år	314	341	347	353	363	367	373	378	20,4 %
1-5 år	1 930	1 842	1 815	1 823	1 818	1 835	1 889	1 924	-0,3 %
6-12 år	2 699	2 754	2 792	2 788	2 794	2 827	2 800	2 802	3,8 %
13-15 år	1 329	1 300	1 232	1 179	1 192	1 186	1 194	1 187	-10,7 %
16-19 år	1 783	1 806	1 813	1 812	1 743	1 699	1 654	1 614	-9,5 %
20-44 år	10 164	10 142	10 162	10 196	10 240	10 244	10 319	10 427	2,6 %
45-66 år	9 973	10 051	10 121	10 215	10 305	10 430	10 484	10 505	5,3 %
67-79 år	3 674	3 823	3 984	4 133	4 268	4 355	4 432	4 528	23,2 %
80 - 89 år	1 317	1 335	1 338	1 320	1 325	1 339	1 394	1 411	7,1 %
90 år og eldre	280	274	279	280	285	283	281	291	3,9 %
SUM	33 463	33 668	33 883	34 099	34 333	34 565	34 820	35 067	4,8 %

I perioden 2014 til 2021 forventer denne prognosen en befolkningsvekst på totalt 4,8 %. For 2015 til 2019 viser tabellen med SSBs tall en årlig gjennomsnittlig befolkningsvekst på 233 personer. Det er størst prosentvis vekst i i aldersgruppen 67-79 år og størst nedgang i aldersgruppen 13-15 år.

1.4 Plansystem og budsjettprosess

1.4.1 Kommuneplanen

Innledning

Kommuneplanen er kommunens overordnede styringsdokument som skal gi rammer for utviklingen av kommunesamfunnet og forvaltningen av arealressursene. Kommuneplanen består av en samfunnsdel med et handlingsprogram og en arealdel. Arealdelen er juridisk bindende, mens samfunnsdelen er retningsgivende for kommunens virksomhet. Kommunal planlegging skal ivareta både kommunale, regionale og nasjonale mål, interesser og oppgaver. Planhorisonten er langsiktig, men skal tas opp til vurdering og eventuelt revideres en gang i løpet av hver valgperiode.

Samfunnsdelen

Kommuneplanens samfunnsdel gjelder for perioden 2006-2010 (2018) og ble vedtatt 27.9.2006. Planen tar stilling til langsiktige utfordringer, mål og strategier for kommunesamfunnet som helhet og kommunen som organisasjon. Kommuneplanens samfunnsdel skal revideres i planperioden.

Arealdelen

Kommuneplanens arealdel er revidert og ble vedtatt av kommunestyret i møte 12.9.2014 ved k.sak 58/2014. Arealdelen er juridisk bindende og består av plankart som fastlegger arealbruken, og tilhørende bestemmelser som utfyller og utdyper arealbruken. Retningslinjer og planbeskrivelse er også en del av planen og disse gir veiledning om planens intensjoner og holdepunkter for hvordan den skal praktiseres. Kommuneplanen skal avveie ulike samfunnsinteresser og ivareta viktige overordnede hensyn.

Prioriterte tema i kommuneplanen er tilrettelegging for utbygging av attraktive byer og tettsteder med gode og mangfoldige boområder, næringsområder og en effektiv infrastruktur. Mjøsnære arealer og Ringsakerfjellet skal videreutvikles samtidig med at viktige natur-, kultur-, landbruks- og friluftsområder skal sikres for framtidige generasjoner.

Planstrategi

I løpet av det første året i en valgperiode skal det utarbeides og vedtas en kommunal planstrategi. En slik planstrategi er ikke en plan i seg selv, men et hjelpemiddel for kommunen i den langsiktige planleggingen. I dette arbeidet skal det gjøre strategiske valg knyttet til utviklingen av kommunen og det skal tas stilling til hvilke planoppgaver som bør startes opp eller videreføres, for å legge til rette for en positiv utvikling.

Det vil utarbeides ny planstrategi for inneværende fireårsperiode, og denne vil ventelig komme til politisk behandling først halvår 2016.

Handlingsprogrammet

Kommuneplanens kortsiktige del (fire år) omfatter samordnet handlingsprogram for sektorenes virksomhet. Kommuneplanens kortsiktige del er for Ringsaker kommunes vedkommende integrert i det årlige budsjett- og økonomiplanarbeidet slik at handlingsprogrammet inngår i budsjettprosessen og synliggjøres i nærværende dokument.

1.4.2 Budsjettets utforming - budsjettprosessen

Årsbudsjettet er hjemlet i kommunelovens § 45. Handlingsprogrammet er hjemlet i plan- og bygningslovens § 11-1, mens økonomiplanarbeidet er hjemlet i kommunelovens § 44. Ut fra hensynet til en mest mulig effektiv planlegging er disse tre dokumentene sett i sammenheng. Utarbeidelsen av forslaget til budsjett og økonomiplan har skjedd i henhold til bestemmelsene i kommunens gjeldende økonomireglement. De aktuelle bestemmelsene økonomireglementet lyder slik:

§ 3.1 Generelt

I henhold til kommunelovens § 44 skal det årlig vedtas en rullerende økonomiplan som minst omfatter de fire neste budsjettår. I henhold til kommunelovens § 45 skal det årlig vedtas budsjett for det kommende kalenderår.

Ringsaker kommune skal utarbeide årsbudsjett og økonomiplan i en samtidig prosess. Årsbudsjettet skal være identisk med første året i økonomiplanen.

§ 3.2 Vedtak om årsbudsjett og økonomiplan

3.2.1 Hovedbestemmelser om prosessen

Rådmannen gis ansvaret for å utarbeide et helhetlig forslag til økonomiplan og årsbudsjett i samsvar med bestemmelsene i kommuneloven med tilhørende forskrifter. Rådmannens forslag til årsbudsjett og økonomiplan skal være offentlig fra det tidspunkt det er avsendt og dermed kan regnes som et utferdiget dokument.

Formannskapet skal etter kommunelovens §§ 44 og 45 utarbeide innstilling til kommunestyret om henholdsvis økonomiplan og årsbudsjett i samsvar med bestemmelsene i kommuneloven med tilhørende forskrifter.

Kommunestyret skal etter kommunelovens §§ 44 og 45 fatte vedtak om henholdsvis økonomiplan og årsbudsjett i samsvar med bestemmelsene i kommuneloven med tilhørende forskrifter.

3.2.2 Fremdriftsplan og nærmere opplegg for prosessen

Formannskapet gis myndighet til å bestemme fremdrift og nærmere opplegg for de årlige budsjett- og økonomiplanprosesser innenfor hovedbestemmelsene i punkt 3.2.1.

3.2.3 Kommunestyrets vedtak om årsbudsjettet

I henhold til kommuneloven § 46 skal årsbudsjettet omfatte hele kommunens virksomhet, være realistisk og settes opp på en oversiktlig måte. Det skal i tilknytning til budsjettvedtaket angis mål og premisser i den grad det er nødvendig for å klargjøre hva kommunestyret ønsker å oppnå med de ulike bevilgningene.

Kommunestyrets vedtak om driftsbudsjettet følger nettobudsjetteringsprinsippet og skal hva gjelder forskriftens budsjettskjema 1 B som minimum spesifiseres på hovedartsgruppe (1 siffer) for hvert virksomhetsområde (2 siffer). Forskriftens budsjettskjema 1 A inneholdende inntektssiden mv spesifiseres som angitt i forskriften.

Kommunestyrets vedtak om investeringsbudsjettet skal i forskriftens budsjettskjema 2 B som minimum spesifiseres på hovedartsgruppe (1 siffer) for hvert virksomhetsområde (2 siffer). Forskriftens budsjettskjema 2 A inneholdende inntektssiden mv spesifiseres som angitt i forskriften.

Kommunal- og regionaldepartementets veileder for budsjettering av investeringer setter krav om at:

- Investeringsbudsjettet er ettårig og ikke årsuavhengig.
- Årsbudsjettet er bindende for underordnede organer og årlige bevilgninger er nødvendig for å kunne pådra kommunen utgifter i budsjettåret. Investeringsbudsjettet må reguleres ved behov for å tilfredsstille krav til balanse, realisme mv.
- Begrepet udekket/udisponert er differansen mellom samlet tilgang og samlet bruk av midler i året og finansiering av dette gjennom budsjettskjema 2A og 2B slik kommunestyret har vedtatt.

Investeringsprosjekter som vil gå over flere budsjettår tas inn i investeringsbudsjettet kun med den del av utgiftene som forventes i det aktuelle budsjettåret og at resterende del av utgiftene tas inn i de påfølgende års budsjetter, i takt med prosjektets fremdrift. Dersom det skjer endringer i budsjettåret som kan få betydning for de inntekter og utgifter som årsbudsjettet bygger på, skal det foretas nødvendige endringer i budsjettet. Endringer av utgifter og inntekter for budsjettåret skal rebudsjetteres i kommende budsjettår.

3.2.4 Økonomiske oversikter til årsbudsjettet

Rådmannen gis ansvaret for å stille opp økonomiske oversikter i samsvar med vedlegg 3 og 4 til forskrift om årsbudsjett.

3.2.5 Kommunestyrets vedtak om økonomiplanen

I henhold til kommuneloven § 44 skal økonomiplanen omfatte hele kommunens virksomhet, være realistisk og settes opp på en oversiktlig måte. Økonomiplanens talldel skal så langt det vurderes som hensiktsmessig, vedtas på samme nivå som årsbudsjettet.

Formannskapet fastsatte i ved f.sak 8/2015 fremdriftsplan for arbeidet med økonomisaker i 2015. Det har vært avholdt dialogkonferanser mellom kommunestyrets medlemmer og enhetsledere 8.4.2015 og rammekonferanse for kommunestyret 9.-10.6.2015. Formannskapet behandlet ved f.sak 77/2015 veiledende rammer for virksomhetsområdene. Rådmannen har holdt egne orienteringsmøter om budsjettarbeidet for de hovedtillitsvalgte. I tillegg har enhetslederne holdt egne orienteringer for tillitsvalgte innen sine ansvarsområder. Rådmannens forslag til budsjett 2016 og økonomiplan 2016-2019 offentliggjøres 13.11.2015.

1.5 Balansert målstyring (BMS)

1.5.1 Generelt

BMS er et styrings- og måleverktøy for å kunne styre etter flere områder enn de økonomiske tall, men også sterkere kunne koble organisasjonens visjon og strategi sterkere opp mot resultatmålingen. Gjennom såkalte styringskort gis en forenklet presentasjon av mål og resultater. Fokusområder, indikatorer og resultater blir synliggjort i styringskortet som er et grunnlag for overordnet styring. Kommunestyret vedtar hvert år i forbindelse med behandlingen av handlingsprogram med årsbudsjett og økonomiplan, styringskort for kommunen samlet og for de enkelte virksomhetsområder.

Resultatene skal gi et godt og representativt bilde av situasjonen innenfor de enkelte virksomhetsområder og på den enkelte enheten. Styringskortene er utarbeidet for å gi målbare resultater knyttet til kommunens visjon ”Ringsaker – vekst og utvikling”. Oppnådde resultater rapporteres til kommunestyret som del av årsberetningen og ved 1. og 2. tertialrapport.

Alle enheter har styringskort, og det er den enkelte enhet som har hovedansvaret for å jobbe for måloppnåelse og oppfølging av resultater. Enheter som har resultater under målet, skal utarbeide tiltak for å bedre resultatene. For å sikre god resultatoppfølging er det viktig med en løpende styringsdialog mellom rådmannen ved kommunalsjefene og enhetene.

Grunnlaget for resultatene fremkommer bl.a. gjennom brukerundersøkelser, medarbeiderundersøkelser, sykefraværssrapporter og uttrekk fra nasjonale informasjonssystemer innenfor ulike fagområder eller ved egne registreringer. I tillegg inngår økonomisk rapportering.

1.5.2 Felles styringskort for 2016

Felles styringskort inneholder fokusområder og resultatindikatorer som alle enhetene skal benytte. For hvert av fokusområdene er det underliggende indikatorer. For hver av disse indikatorene er det angitt målemetode/kilde og mål. Den enkelte resultatene har individuelle indikatorer under ”tjenester tilpasset brukernes behov” i tillegg til de som fremkommer i felles styringskort. Enhetene har ansvaret for å fremskaffe og videreformidle resultatene på slike indikatorer.

Samfunn

Formålet med samfunnsperpektivet er å rapportere på overordnede indikatorer i forhold til kommunens visjon om vekst og utvikling. Resultatene registreres årlig og fremkommer av årsberetningen.

Brukere

Enhetene gjennomfører brukerundersøkelser årlig eller annethvert år. Ansvar for gjennomføringen og analyse ligger på den enkelte enhet, men rådmannens stab bistår enhetene i dette arbeidet.

Indikatoren ”Brukernes tilfredshet med tjenestene” måles gjennom brukerundersøkelsen. Om enhetene ikke har andre mål på kvaliteten på tjenestene, kan de benytte resultater fra brukerundersøkelsen. Enkelte enheter har utarbeid andre kvalitetsmål i tillegg. Indikatorene ”Brukernes tilfredshet med samarbeid og medvirkning” og ”Brukernes tilfredshet med informasjon” måles også gjennom brukerundersøkelsen.

Medarbeidere

Resultater på ”Engasjement og kompetanse” dekkes gjennom både brukerundersøkelsen og medarbeiderundersøkelsen. Resultater på ”Læring og fornyelse” dekkes gjennom medarbeiderundersøkelsen. Medarbeiderundersøkelsen gjennomføres annethvert år.

Organisasjon

På dette fokusområdet blir resultatene på indikatorene under "Arbeidsmiljø" dekket gjennom medarbeiderundersøkelsen og egne registreringer av sykefravær. "Ledelse" blir målt gjennom medarbeiderundersøkelsen og ved en egen indikator (Ledelse) som er et samlet gjennomsnitt av indikatorene som har målnivå 5 på styringskortet. Det er likevel slik at alle resultater på styringskortet kan knyttes opp mot ledelse.

Økonomi

Avvik i forhold til budsjett er differansen mellom regnskapet og budsjettet regnet i % av budsjettet. I tillegg inneholder styringskortet "Avvik i % årsprognose i forhold til budsjettet". På begge indikatorene på "God økonomistyring" er både mål og akseptabelt avvik at virksomhetsområdet går i null eller har overskudd. Indikatoren gjelder driftsregnskapet før årsoppgjørdisposisjoner.

Felles styringskort 2016:

Fokusområder og indikatorer	Målemetode/kilde	Mål
Samfunn		
Befolkningsvekst	SSB	300
Nye boliger	Egen registrering	150
Nye hytter/fritidsboliger	Egen registrering	80
Antall arbeidsplasser (vekst i prosent)	SSB	0,6
Nytt godkjent næringsareal (kvm.)	Egen registrering	35000
Nyetablerte virksomheter	SSB	300
Antall miljøsertifiserte bedrifter	Egen registrering	5
Brukere		
Tjenester tilpasset brukernes behov		
Tilfredshet med tjenestene	Brukerundersøkelse	5,0
Kvaliteten på tjenestene	Ind./brukerundersøkelse	Ind./5,0
Dialog med brukerne		
Tilfredshet med samarbeid og medvirkning	Brukerundersøkelse	5,0
Tilfredshet med informasjon	Brukerundersøkelse	5,0
Medarbeidere		
Engasjement og kompetanse		
Brukernes tilfredshet med ansattes engasjement og kompetanse	Brukerundersøkelse	5,0
Ansattes tilfredshet med engasjement og kompetanse	Medarbeiderundersøkelse	5,0
Læring og fornyelse		
Ansattes tilfredshet med læring og fornyelse	Medarbeiderundersøkelse	5,0
Medarbeiderskap	Medarbeiderundersøkelse	5,0
Organisasjon		
Arbeidsmiljø		
Ansattes tilfredshet med arbeidsmiljø	Medarbeiderundersøkelse	5,0
Ansattes stolthet over egen arbeidsplass	Medarbeiderundersøkelse	5,0
Sykefravær	Visma HRM (Ansatt)	Ind.
Ledelse		
Ansattes tilfredshet med ledelsen	Medarbeiderundersøkelse	5,0
Ledelse (et samlet resultat av andre ind.)		5,0
Økonomi		
Økonomistyring		
Avvik i % hittil i år, regnskap ift. budsjett	Regnskap/budsjett	0 % +
Avvik i %, årsprognose ift. budsjett	Regnskap/budsjett	0 % +

1.6 KOSTRA sammenligningstall

KOSTRA står for Kommune-Stat-Rapportering og har som formål å samordne og effektivisere all rapportering fra kommunene til staten, samt å sørge for relevant styringsinformasjon om kommunal virksomhet. KOSTRA baseres på elektronisk innrapportering fra kommunene til SSB. Dette innebærer at de respektive kommunene selv er ansvarlig for at deler av innrapporteringen foregår korrekt. KOSTRA-tallene koples med data fra ulike kilder, som f.eks. regnskapsdata, tjeneste- og personelldata og befolkningsdata.

På internettadressen <http://www.ssb.no/kostra/> fins nøkkeltall og grunnlagsdata for alle kommuner, gjennomsnitt for alle kommuner unntatt Oslo, gjennomsnitt for kommuner innen hvert fylke og gjennomsnitt for kommuner gruppert etter størrelse mv. Ringsaker kommune er i gruppe 13 som omfatter 36 kommuner med innbyggertall over 20.000 unntatt de fire største byene inkl. Oslo. Til denne gruppen hører også Hamar, Gjøvik og Lillehammer kommuner.

I denne analysen har en valgt å sammenligne Ringsaker med landet uten Oslo, KOSTRA-gruppe 13, Hamar, Stange, Elverum, Lillehammer og Gjøvik kommune. I det videre presenteres sentrale nøkkeltall for perioden 2010-2014.

Tabell 1.6.1 Finansielle nøkkeltall for 2010-2014

	Landet uten Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	Ringsaker
Brutto driftsresultat i prosent av brutto driftsinntekter								
2010	1,8	1,7	3,5	4,4	1,3	0,9	0,9	0,5
2011	2,2	2,1	-0,9	3,8	1,1	1	1,5	-1,5
2012	2,5	2,7	4,7	3,1	-1,4	0	3,2	2,8
2013	2,1	2,5	0,7	3,4	-2,5	-2,1	1,9	3,9
2014	0,8	1,0	-3,1	2,0	-3,1	-1,6	-0,7	3,8
Netto driftsresultat i prosent av brutto driftsinntekter								
2010	2,5	2,3	5,2	4,0	0,9	4,3	3,8	0,8
2011	2,1	1,8	1,6	3,9	0,3	1,4	0,0	4,5
2012	2,9	3,0	8,7	3,0	-2,4	5,8	5,2	3,7
2013	2,7	2,7	5,2	3,3	-2,2	-1,6	3,8	4,4
2014	1,3	1,2	-0,7	1,7	-2,6	-0,5	1,3	3,8
Netto lånegjeld i prosent av brutto driftsinntekter								
2010	72,6	78,3	47,4	74,3	66,4	70,5	59,8	50,1
2011	74,0	78,4	56,4	72,1	71,6	58,0	57,4	37,7
2012	68,7	75,8	42,1	63,1	81,0	48,9	57,7	41,5
2013	76,0	80,4	65,0	64,0	83,0	59,7	57,3	46,5
2014	78,9	84,6	79,4	68,4	82,0	62,2	56,6	54,9
Arbeidskapital ex. premieavvik i prosent av brutto driftsinntekter								
2010	18,8	20,9	28,6	22,2	13,0	11,8	47,0	49,8
2011	17,3	19,4	41,1	29,4	14,5	11,2	47,3	57,2
2012	16,7	17,2	32,3	27,2	12,3	7,4	47,5	49,2
2013	17,2	17,1	31,9	28,3	13,4	8,5	48,8	47,0
2014	17,1	15,8	32,5	29,4	2,4	2,6	44,6	46,6
Frie inntekter i kroner pr. innbygger								
2010	35 271	33 158	33 523	33 756	33 328	32 985	33 234	33 423
2011	42 641	40 692	39 523	40 599	40 775	40 366	39 596	39 394
2012	45 688	43 664	42 709	43 173	43 711	43 344	42 576	42 619

2013	47 415	45 373	44 490	44 161	45 144	44 628	44 229	44 700
2014	48 554	46 496	45 298	45 019	46 260	45 977	44 980	45 996
	Landet uten Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	Ringsaker
Netto lånegjeld i kroner pr. innbygger								
2010	45 129	45 310	31 441	45 806	39 098	43 964	34 655	28 009
2011	48 306	47 787	40 247	47 220	45 138	38 062	35 088	22 288
2012	47 500	48 858	32 465	43 742	54 659	34 094	37 714	26 446
2013	54 837	54 079	52 887	46 441	57 874	42 997	39 043	31 554
2014	57 654	57 533	62 708	49 027	57 243	46 079	39 453	38 325

*Netto lånegjeld omfatter ikke pensjonsforpliktelse eller ubrukte lånemidler.

Ringsaker kommune har de tre siste årene hatt et bedre brutto driftsresultat i prosent av brutto driftsinntekter enn landet utenom Oslo og gruppe 13. I 2014 var gjennomsnitt for alle kommunene i landet utenom Oslo på 0,8 %, mens Ringsaker kommune hadde et resultat på 3,8 %. Netto driftsresultat for Ringsaker kommune ligger i 2014 godt over de øvrige kommunene i sammenligningsgrunnlaget med 3,8 %. Netto lånegjeld i prosent av brutto driftsinntekter er lavest for Ringsaker i denne sammenligningen.

Ringsaker kommune har videre høyere arbeidskapital ekskl. premieavvik i prosent av brutto driftsinntekter enn de øvrige i sammenligningen. Frie inntekter i kroner pr. innbygger er lavere for Ringsaker enn landet utenom Oslo og gruppe 13. Ringsaker kommune har forholdsvis lavere netto lånegjeld pr. innbygger enn øvrige kommuner i sammenligningsgrunnlaget.

Tabell 1.6.2 Befolknings- og levekårsdata i prosent pr. 31.12.2014

	Landet uten Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	Ringsaker
Befolkningsdata								
Andel 1-5 år	6	6,1	5,1	5,8	5,5	4,9	5,4	5,5
Andel 6-15 år	12,4	12,5	11	11,5	11,8	11,3	11,4	12,1
Andel 16-18 år	4	3,9	3,6	4,2	3,6	3,7	3,7	4,1
Andel 19-24 år	7,9	7,8	8	7	8,4	9,3	8,4	7,3
Andel 25-66 år	54,2	54,5	53,6	54,2	53,4	52,9	54	54,0
Andel 67-79 år	10,1	9,8	11,9	11,3	11	11,5	11,3	11,3
Andel 80 år og over	4,4	4,2	6,1	5,1	5,3	5,2	4,8	4,8
Levekårsdata								
Andel skilte og separerte 16-66 år	11	11,8	12,9	11,7	12,1	10,7	11,7	11,6
Andel enslige innbyggere 80 år og over	64,4	63,3	63,8	66,7	63,5	63,9	67,1	62,7
Forventet levealder ved fødsel, kvinner	82,9	82,8	82,1	82,1	82,1	82,5	82,5	82,1
Forventet levealder ved fødsel, menn	78,4	78,4	77,5	77,5	77,5	78,1	78,1	77,5
Levendefødte per 1000 innbyggere	10,8	10,8	8,5	9,6	10	10,9	10	8,9
Døde per 1000 innbyggere	8,1	7,6	9,6	8,5	9,3	9,7	8,9	8,8
Innflytting per 1000 innbyggere	58,1	61,1	69,2	65,5	52,6	67,2	64,4	42,5
Utflytting per 1000 innbyggere	51,3	52,3	56,9	52,8	42,2	58,4	52,3	38,4
Andel av bef. som bor i tettsteder	76	87,2	86,2	58,9	67,7	84	74	49,8
Andel arbeidsledige	2,2	2,4	2,2	2,7	2,4	1,4	2,4	2,2

15-29 år								
Andel arbeidsledige 30-74 år	1,6	1,8	1,4	1,6	1,3	0,9	1,4	1,5

Tabellen viser at Ringsaker kommune har en høyere andel befolkning over 67 år enn landet og gruppe 13. Det samme gjelder andel av befolkningen over 80 år.

Levekårsdata viser at Ringsaker kommune ligger noe høyere i forhold til antall døde pr. 1.000 innbyggere enn landet utenom Oslo og gruppe 13. Ringsaker kommune har også en noe lavere gjennomsnittlig levealder enn landet utenom Oslo og gruppe 13. Dette gjelder både for kvinner og menn. Antall innflyttere og utflyttere pr. 1.000 innbyggere er lavere i Ringsaker enn for landet og gruppe 13.

Andelen av befolkningen som bor i tettsteder er i Ringsaker kommune på 49,8 %. Dette er betydelig lavere enn landsgjennomsnittet.

Tabell 1.6.3 Netto driftsutgifter i prosent av totale netto driftsutgifter for 2010-2014

		Landet u/ Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lille- hammer	Gjøvik	R.saker
Administrasjon og styring	2010	9,7	8,6	8,1	7,8	9,9	9,4	8,6	7,9
	2011	8,6	7,5	7,5	7,0	8,9	8,7	8,0	6,8
	2012	8,4	7,3	7,3	6,8	8,4	8,4	7,7	6,7
	2013	8,1	7,1	6,2	6,6	7,1	8,2	6,9	6,5
	2014	8,2	7,3	6,7	7,4	8,8	8,1	7,7	6,8
Barnehage	2010	2,7	2,9	4,0	2,9	2,0	1,6	2,4	1,5
	2011	14,5	15,8	12,3	13,5	14,3	13,6	13,2	13,2
	2012	14,6	15,8	13,2	13,6	13,3	12,8	13,5	13,7
	2013	14,4	15,6	12,2	12,8	12,5	12,9	13,4	13,6
	2014	14,9	16,1	12,9	15,0	13,5	13,6	13,6	14,8
Grunnskoleopplæring	2010	30,1	30,5	24,2	30,4	30,4	30,0	28,3	31,8
	2011	25,9	25,8	20,5	26,1	25,3	25,5	25,0	26,6
	2012	25,2	25,0	20,7	24,5	23,7	23,6	24,7	27,0
	2013	24,5	24,4	19,0	23,8	22,6	23,4	24,6	26,4
	2014	24,4	24,4	20,7	25,7	22,4	23,5	24,1	26,8
Helse og omsorg	2010	40,6	40,0	46,0	47,3	40,3	43,4	41,1	42,7
	2011	35,5	34,5	40,5	42,7	33,9	39,2	36,3	37,9
	2012	38,0	37,1	45,7	45,1	36,7	43,2	40,1	40,7
	2013	37,0	36,4	43,2	44,6	35,8	38,8	38,0	38,3
	2014	38,1	37,1	42,2	40,3	40,4	42,4	38,4	41,4
Sosialtjenesten	2010	5,2	6,2	7,4	5,9	6,4	5,2	7,1	4,8
	2011	5,0	5,9	6,5	5,7	5,3	4,6	6,8	5,0
	2012	4,8	5,6	6,5	6,2	5,3	4,7	6,1	4,9
	2013	4,9	5,8	6,5	6,2	5,2	5,4	6,6	4,9
	2014	5,1	5,8	7,5	6,2	6,1	5,5	6,3	5,0
Barnevern	2010	3,5	3,6	2,8	2,6	2,9	3,2	3,6	3,1
	2011	3,1	3,1	2,7	2,3	2,7	2,8	3,4	2,9
	2012	3,2	3,2	2,5	2,5	3,0	2,6	3,3	3,0
	2013	3,2	3,2	2,4	2,6	2,6	3,0	3,4	3,2
	2014	3,4	3,4	3,3	3,4	3,0	3,3	3,4	3,7
Vann, avløp og renovasjon/avfall	2010	-0,9	-1,3	-0,4	-1,4	-2,6	-3,3	0,5	-0,4
	2011	-0,9	-1,2	-1,2	-1,4	-1,0	-2,5	0,0	-1,3
	2012	-0,8	-1,0	-1,8	-1,3	-1,2	-2,1	-0,9	-1,4
	2013	-0,8	-0,9	-0,3	-1,5	-0,1	-1,9	-0,6	-1,3
	2014	-0,7	-0,9	0,2	-0,4	-0,5	-1,4	0,5	-3,9
Fysisk planlegging,	2010	1,3	1,4	1,9	0,8	1,0	1,1	1,2	1,5

kulturminner, natur og nærmiljø	2011	1,1	1,1	1,7	0,8	0,6	1,1	0,9	1,1
	2012	1,1	1,1	1,4	0,7	1,0	1,1	1,2	1,1
	2013	1,1	1,1	1,3	0,7	0,5	0,8	1,0	1,1
	2014	1,2	1,1	1,5	0,9	0,8	1,1	1,2	1,0
		Landet u/ Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	R.saker
Kultur	2010	4,4	4,7	5,2	3,2	4,1	3,7	4,7	3,7
	2011	3,8	4,0	6,2	2,8	4,0	3,3	3,8	3,1
	2012	3,8	3,9	4,7	3,4	3,6	4,7	3,8	3,3
	2013	3,7	3,8	4,5	2,7	3,7	6,1	3,4	2,2
	2014	3,8	3,9	4,9	3,0	3,9	3,6	3,6	3,3
Kirke	2010	1,4	1,3	1,2	1,1	1,0	1,0	1,1	1,3
	2011	1,2	1,1	1,0	1,0	0,9	1,0	0,9	1,1
	2012	1,2	1,1	1,1	0,9	1,0	0,8	0,9	1,1
	2013	1,2	1,1	1,0	0,9	0,8	0,8	0,9	1,1
	2014	1,2	1,1	1,0	0,9	0,8	0,8	0,9	1,1
Samferdsel	2010	1,9	1,7	0,8	1,3	1,1	1,6	1,4	1,9
	2011	1,7	1,5	0,7	1,3	0,9	1,6	1,1	1,6
	2012	1,7	1,4	0,7	1,2	1,1	1,4	1,3	1,3
	2013	1,6	1,3	0,8	1,3	1,0	1,5	1,4	1,3
	2014	1,6	1,4	0,8	1,3	0,8	1,6	1,4	1,3
Bolig	2010	-0,1	-0,2	-0,6	-1,5	-0,4	0,4	0,2	-0,7
	2011	-0,2	-0,1	-0,2	-1,4	-0,5	-0,2	0,1	-0,5
	2012	-0,2	-0,1	-0,2	-1,1	-0,2	0,0	0,3	-0,5
	2013	-0,1	0,0	0,1	-1,0	-0,2	-0,3	0,2	-0,3
	2014	-0,1	-0,1	0,0	-1,0	-0,2	-0,3	0,1	0,0
Næring	2010	-0,5	0,0	0,3	0,2	-0,6	0,6	0,0	0,7
	2011	-0,5	0,0	0,2	0,2	0,3	0,3	0,0	0,5
	2012	-0,3	0,0	0,2	0,4	0,5	0,2	0,2	0,5
	2013	-0,2	0,1	0,0	0,6	2,7	0,2	0,1	0,4
	2014	-0,3	0,1	0,1	0,4	-0,2	0,3	0,4	0,6
Brann- og ulykkesvern	2010	1,7	1,7	1,4	0,9	1,7	1,6	1,9	1,5
	2011	1,4	1,4	1,2	0,8	1,4	1,6	1,6	1,4
	2012	1,4	1,4	1,3	0,8	1,3	1,5	1,6	1,3
	2013	1,4	1,4	1,2	0,8	1,4	1,3	1,6	1,3
	2014	1,5	1,4	1,3	0,8	1,5	1,5	1,6	1,4

Ringsaker kommune har høyere netto driftsutgifter i prosent av totale netto driftsutgifter enn gruppe 13 på følgende områder i 2014; grunnskoleopplæring, helse og omsorg, barnevern, bolig og næring. Ringsaker har lavere netto driftsutgifter på administrasjon og styring, barnehage, sosialtjenesten, fysisk planlegging, kulturminner, natur og nærmiljø, kultur, kirke, samferdsel og brann- og ulykkesvern.

Tabell 1.6.7 Lønnsutgifter i prosent av totale lønnsutgifter for 2010-2014

		Landet u/ Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	R.saker
Administrasjon og styring	2010	7,3	6,5	7,2	6,5	7,1	6,6	6,0	5,8
	2011	7,1	6,4	7,2	6,7	6,9	6,8	6,5	5,7
	2012	7,2	6,4	8,2	7,1	6,3	5,9	6,7	5,9
	2013	6,9	6,2	8,5	7,1	6,1	5,6	5,9	5,7
	2014	7,0	6,2	6,1	6,5	7,0	5,4	6,5	5,6
Barnehage	2010	9,8	9,3	9,6	7,9	9,7	7,8	8,1	8,3
	2011	9,7	9,1	9,3	7,9	9,3	8,1	8,1	8,6
	2012	10,0	9,2	9,5	8,4	8,7	8,2	8,4	9,1
	2013	9,6	8,9	8,8	7,9	8,2	7,7	7,8	8,8
	2014	9,9	9,0	9,7	8,5	8,9	7,7	7,9	9,5

		2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
		Landet u/ Oslo	Gruppe 13	Hamar	Stange	Elverum	Lillehammer	Gjøvik	R.saker		
Grunnskoleopplæring	2010	27,6	28,1	23,3	25,8	26,5	24,2	25,1	29,7		
	2011	27,0	27,3	21,8	25,1	25,0	23,9	24,5	27,7		
	2012	26,8	27,1	21,7	24,6	24,7	23,5	24,8	28,5		
	2013	26,0	26,3	20,2	23,7	24,7	22,5	24,3	27,3		
	2014	26,2	26,6	21,2	23,7	25,0	22,0	24,5	27,6		
Helse og omsorg	2010	39,6	39,0	41,9	47,7	40,0	40,0	40,5	43,2		
	2011	39,5	38,9	40,6	47,8	38,9	40,0	40,4	42,3		
	2012	41,0	40,3	42,8	50,4	40,0	43,5	42,5	44,3		
	2013	40,1	39,7	40,4	49,6	39,0	41,9	41,3	41,8		
	2014	41,8	41,2	44,7	53,2	44,8	45,8	43,6	45,5		
Sosialtjenesten	2010	3,4	3,7	3,7	4,2	4,0	3,5	5,4	2,9		
	2011	3,4	3,8	3,2	4,4	4,4	3,4	4,5	2,9		
	2012	3,4	3,7	3,1	4,6	4,9	3,7	4,0	2,6		
	2013	3,3	3,6	2,8	4,6	4,7	3,5	3,9	2,2		
	2014	3,4	3,7	3,8	4,6	5,0	3,6	3,7	2,2		
Barnevern	2010	2,3	2,6	3,1	1,4	1,3	2,3	3,1	2,5		
	2011	2,6	3,0	3,7	1,7	1,6	2,5	3,9	3,1		
	2012	2,9	3,3	4,2	2,1	2,1	2,7	4,6	3,4		
	2013	2,9	3,2	3,7	2,1	2,3	3,1	4,6	3,5		
	2014	2,9	3,3	3,8	2,5	2,4	3,5	4,4	3,7		
Vann, avløp og renovasjon/avfall	2010	1,5	1,4	1,9	2,0	0,7	2,1	1,5	2,1		
	2011	1,5	1,5	2,0	2,2	0,7	2,3	1,4	2,2		
	2012	1,6	1,6	1,7	1,7	0,6	2,6	1,3	2,3		
	2013	1,6	1,6	1,7	1,2	0,7	2,6	1,7	2,4		
	2014	1,6	1,7	0,6	0,3	0,7	2,3	1,6	2,0		
Fysisk planlegging, kulturminner, natur og nærmiljø	2010	1,6	1,7	1,5	1,0	1,1	1,4	1,3	1,7		
	2011	1,6	1,7	1,5	0,9	1,0	1,4	1,2	1,6		
	2012	1,7	1,7	1,6	1,1	1,0	1,5	1,4	1,7		
	2013	1,7	1,7	1,4	1,0	1,1	1,2	1,4	1,7		
	2014	1,8	1,8	1,4	1,0	1,2	1,5	1,4	1,8		
Kultur	2010	2,7	2,9	3,4	2,0	2,9	2,5	2,2	2,1		
	2011	2,7	2,9	3,3	1,9	2,8	2,5	2,2	2,0		
	2012	2,8	3,0	3,3	2,0	2,7	2,7	2,2	2,2		
	2013	2,7	2,9	2,9	1,9	2,9	2,5	2,2	2,3		
	2014	2,7	2,8	3,7	2,0	3,0	2,7	2,3	2,5		
Samferdsel	2010	0,7	0,8	0,6	0,5	0,2	1,1	0,3	0,4		
	2011	0,7	0,8	0,7	0,5	0,2	1,0	0,3	0,4		
	2012	0,7	0,8	0,6	0,3	0,1	0,9	0,3	0,4		
	2013	0,7	0,7	0,5	0,1	0,1	0,9	0,3	0,4		
	2014	0,7	0,7	0,5	0,1	0,2	0,9	0,3	0,5		
Bolig	2010	0,4	0,3	0,9	0,6	0,4	0,0	0,2	0,1		
	2011	0,4	0,3	0,9	0,6	0,2	0,1	0,2	0,2		
	2012	0,4	0,4	1,1	0,6	0,2	0,1	0,2	0,3		
	2013	0,4	0,4	0,8	0,6	0,3	0,1	0,1	0,4		
	2014	0,4	0,4	0,9	0,6	0,5	0,1	0,2	0,7		
Næring	2010	0,7	0,6	0,0	0,3	0,6	0,1	0,5	0,6		
	2011	0,7	0,6	0,0	0,3	1,7	0,1	0,5	0,6		
	2012	0,7	0,6	0,0	0,3	1,8	0,0	0,5	0,6		
	2013	0,7	0,5	0,0	0,3	1,4	0,1	0,5	0,6		
	2014	0,6	0,5	0,5	0,3	0,5	0,1	0,6	0,6		
Brann- og ulykkesvern	2010	1,7	1,9	2,4	0,0	1,7	2,5	2,3	1,5		
	2011	1,6	1,8	2,4	0,0	1,6	2,5	2,3	1,6		
	2012	1,6	1,8	2,3	0,0	1,6	2,9	2,2	1,6		
	2013	1,6	1,8	2,1	0,0	1,7	2,6	2,0	1,6		
	2014	1,5	1,7	2,2	0,0	0,1	2,6	1,8	1,7		

Interkommunale samarbeid	2010	0,3	0,2	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0
	2011	0,4	0,4	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0
	2012	0,5	0,5	0,0	0,7	0,0	1,0	0,0	0,0
	2013	0,7	0,8	2,8	0,6	0,0	1,0	0,0	0,0
	2014	0,8	0,9	2,9	0,6	0,0	1,3	0,0	0,0

Ringsaker kommune har høyere lønnsutgifter i prosent av totale lønnsutgifter enn gruppe 13 på følgende områder i 2014; barnehage, grunnskoleopplæring, helse og omsorg, barnevern, vann og avløp, bolig, næring og brann- og ulykkesvern. Andel lønnsutgifter til administrasjon og styring er blant de laveste i forhold til kommunene i sammenligningsgrunnlaget, gruppe 13 og landet.